

บทที่ 4

การศึกษา เขิงวิ เคะระห์คัมภีร์ปริศดสัง เเขป

คัมภีร์ปริศดสัง เเขป เป็นคัมภีร์ที่แต่งอธิบายความหมายของพระปริศรโดยย่อ การศึกษา เขิงวิ เคะระห์คัมภีร์ปริศดสัง เเขป เพื่อให้ เป็นภาพรวม เกี่ยวกับวิวัฒนาการของ พระปริศรและ เนื้อหาสาระของคัมภีร์ปริศดสัง เเขป ผู้วิจัยจึงแยกศึกษาในเรื่องต่อไปนี้ คือ

- ความหมายของคำว่า "ปริศด"
- ประวัติของสัตตปริศร (เจ็ดตำนาน หรือ จุลราษปริศร)
- ประวัติของคัมภีร์ปริศดสัง เเขป
- เนื้อหาโดยย่อ
- เป้าหมายการแต่ง
- ลักษณะคัมภีร์ประ เภทคัมภีร์
- วิธีการ เสนอ เนื้อหา
- ที่มาของ เนื้อหา
- ลักษณะคำประพันธ์และภาษาในคัมภีร์ปริศดสัง เเขป

ความหมายของคำว่า "ปริศด"

พระอัครวงศาจารย์ ได้วิเคราะห์ศัพท์ว่า "ปริศด" ในคัมภีร์สังกัทธิปกรณ์

(ชาดุมมาลา) ว่า

ดา ปาลเน. อสสุส ตาตา. โส ฆุน กบโณ
ตาโต จิร รุชชติ อสุสเม. ตาณิ ปริศดฺ โคตฺ.
ควฺ ไซสิ อูปาสก กตกลุยาโณ กตสิริสุตาโณ.
ตตุร ปริศดฺนุติ มหาคะชวณฺตคทาย สมฺนุโต สุตตานิ
ภยฺ อูปทุทฺทวฺ อูปสฺสคฺคฺจฺ คฺยติ รกฺขฺยตีติ ปริศดฺ.
คิ คายตีติ โคตฺ."

-ดา ธาตุ ใช้ในอรรถว่า บัองกัน คือยอมบัองกัน. ชนทั้งหลาย เป็นผู้บัองกันแล้ว ซึ่งความทุกข์. คนจนนั้น ถูกเขาต่อต้านแล้วยอมถูกโรคเบียดเบียนในอาศรมนั้น เป็นแน่. การห้าม, การบัองกัน, การคุ้มครอง, อุก่อนอุมาสก ท่านได้กระทำความดีแล้ว คือได้กระทำ การบัองกันความกลัวแล้ว. ในคำว่า "ปริตุต" นั้นมี วิเคราะห์ว่า สิ่งที่บัองกัน รักษา ความกลัว อันตรายและอุปสรรคของสัตว์ทั้งหลายโดยรอบ ด้วยความมีเดชมาก เรียกว่า "ปริตุต" สิ่งที่บัองกัน ความทุกข์ชื่อว่าโคตตะ.¹

คัมภีร์ปริตุตสังเขป ได้วิเคราะห์ศัพท์ว่า "ปริตุต" ดังนี้

เอตุตฺ หิ ตายติ รกฺขตีติ ตา. ตาธาตุ ปาลเน.
 ปริสมนฺโต ตายติ ปาเลตีติ ปริตุโต. ปฺริติ ปาเลตีติ
 ปริตุโต. ปฺริติ ปาเลตีติ วา ปฺริ. ปฺริติ ปฺริเตตีติ
 วา ปฺริ. ปฺริ ปาลเน. ปฺริ ปฺริเต. ปฺริติ วิเนเสตีติ
 วา ปฺริ. ปฺริปฺุพฺพคฺคาปาลเน. ปฺริ เสฏฺฐี นิพฺพานํ
 ตายติ คมฺมิตีติ วา ปฺริตุตฺ.

-ในที่นี้ ตา ธาตุ มีความหมายว่า บัองกัน รักษา.
 ตา ธาตุ ใช้ในความหมายว่ารักษา สิ่งที่บัองกันรักษา โดยความมีมนต์โดยรอบ ชื่อว่า ปริตุต. ปฺริ มีความหมายว่า รักษา บัองกัน. อีกอย่างหนึ่ง ปฺริ มีความหมายว่า รักษา คือให้ถึงคุณความดี. ปฺริ ธาตุ ใช้ในความหมายว่า รักษา. ปฺริ ธาตุ ใช้ในความหมายว่า เต็ม. อีกอย่างหนึ่ง ปฺริ ธาตุ มีความหมายว่ารักษา คือทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้พินาศไป. ปฺริ

¹ พระอัครควงศาจารย์, สัททนีติปกรณ์ (ธาตุมาลา) (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ภูมิพิไลภิกขุ, 2523), หน้า 301.

เป็นบทหน้า คา ธาตุ ใช้ในความหมายว่า รักษา.
 สิ่งโดย้อมรักษา คือให้ถึงพระนิพพานอันประเสริฐ
 สิ่งนั้นชื่อว่า "ปริตฺต"²

ในภาษาสันสกฤต ศัพท์ที่มีความหมายเช่นเดียวกันกับศัพท์ว่า "ปริตฺต" คือ
 "ปริตฺราฆ" (paritrāṇa) เซอร์ มอเนียร์ มอเนียร์ วิลเลียม (Sir Monier Monier -
 Williams) ให้ตัวอย่างไว้ว่า

ปริ+ ตฺรา (pari√trā) ที่เป็นปัจจุบันกาล
 ประกอบศัพท์เป็น ปริตฺราติ (paritrāti)
 ปริตฺรายเต (paritrāyate) แปลว่า อ้อมป้องกัน,
 รักษา, ต่อต้าน. ปริตฺราฆ (paritrāṇ) เป็น
 คำนาม มีความหมายว่า การช่วยเหลือ, การป้องกัน
 รักษา, การหลุดพ้น, ที่พึ่งและการเชี่ยวชาญรักษา³

ซิลเดอส์ (Childers) ให้ความหมายว่า

"ปริตฺต" เป็น นบุสกลิงค์ "ปริตฺตฺตา" เป็นอิติสกลิงค์
 มาจากภาษาสันสกฤตว่า "ปริตฺราฆ" (pari√trā
 + aṇa) มีความหมายว่า การป้องกัน การรักษา,
 มนต์สำหรับป้องกัน การเชี่ยวชาญรักษาและคาถาอาคม
 และได้อธิบายความหมายในลักษณะที่เป็นพิธีกรรมว่า
 "ปริตฺร" ใช้สวดในงานพิธีเพื่อขับไล่อำนาจของสิ่ง
 ชั่วร้าย มืดมนุชย์ อภัยและภูติเป็นต้น คัมภีร์พระปริตฺร
 เป็นคัมภีร์ที่รวบรวมบทสวดมาจากพระไตรปิฎก คัมภีร์
 ที่รวบรวมบทสวดพระปริตฺรแต่ละฉบับมีบทสวดจำนวนมาก
 น้อยแตกต่างกัน⁴

²ดูวิทยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 26.

³Sir Monier Monier - Williams, Sanskrit English Dictionary
 (New Delhi: Munshiram Manoharal Publishers, 1981), p. 595.

⁴Robert Caers Childers, Dictionary of the Pāli Language
 (Rangoon: Buddha Sasana Council Press, 1974), p. 347.

ที. ดับเบิลยู. ริส เดวิดส์ (T.W. Rhys Davids) และ วิลเลียม สตีด (William Stede) ให้ความหมายคำว่า "ปริตฺต" เช่นเดียวกับกับ ซิลเดอรัส และได้ยกตัวอย่างเรื่องราวที่น่าจะถือว่าเป็นต้นกำเนิดของความเชื่อเรื่องการสวดพระปริตตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถาและปกรณ์พิเศษต่าง ๆ⁵

พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายของคำว่า "ปริตร" ไว้ว่า

ปริตร (ปะ - หริด) เป็นภาษาสันสกฤต มีความหมายว่า ความต้านทาน, เครื่องป้องกัน, พระพุทธมณฑลในเจ็ดตำนาน และสิบสองตำนาน⁶

หลวงเทพครูวานิชย์ (ทวี ธรรมชัย ป.๑) อธิบาย คำว่า "ปริตฺต" ในหนังสือ ธาตุปฏิบัติภา หรือพจนานุกรม-บาลี-ไทย แผนกธาตุว่า

ปริตฺต เป็น นามุสกลิงค์ มาจาก ตา ธาตุ ปรี บทหน้า (ปรี + √ ตา) แปลว่า พระปริตร, เครื่องต้านทาน, พระพุทธมณฑล, การรักษาโดยรอบ⁷

⁵Thomas Rhys Davids, The Pāli Text Society's Pāli-English Dictionary, ed. by T.W. Rhys Davids and Stede (London: Luzac, 1966), p. 426

⁶พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (พระนคร: โรงพิมพ์สหการพิมพ์, 2498), หน้า 577.

⁷หลวงเทพครูวานิชย์ (ทวี ธรรมชัย ป.๑), ธาตุปฏิบัติภาหรือพจนานุกรมบาลี-ไทย แผนกธาตุ (กรุงเทพฯ: ร.พ.มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2518), หน้า 325.

จากข้อมูลข้างต้นสามารถนำมาวิเคราะห์ได้ดังนี้

ก. การประกอบศัพท์

1. ในคัมภีร์สัททนีติปกรณ์ พระอัครวงศาจารย์ อธิบายศัพท์ "ปริตฺต" ในรูปการวิเคราะห์ศัพท์ว่า "ปริตฺต" มาจาก ตา ธาตุ แต่ไม่ได้ อธิบายว่ามาจากการประกอบศัพท์ว่าอย่างไร
 2. ในคัมภีร์ปริตฺตสังเขป อธิบายศัพท์ "ปริตฺต" ในรูปการวิเคราะห์ ศัพท์ว่า มาจาก ตา ธาตุ ปริ บทหน้าเป็น "ปริตฺต" เป็นได้ทั้งปุงลิงค์และ นปฺสกลิงค์ (ปริตฺโต, ปริตฺตํ)
 3. เซอร์ มอเนียร์ วิลเลียม อธิบายการประกอบศัพท์ที่มีความหมาย เช่นเดียวกับกับศัพท์ "ปริตฺต" ในภาษาสันสกฤต คือ "ปริตฺตราม" มาจากการประกอบศัพท์ ว่า ปริ + √ ตฺร + อณ (pari + √ trā + aṇa)
 4. ธีส เดวิดส์ และ ซิวเคอร์ส อธิบายว่า "ปริตฺต" แผลงมาจากศัพท์ ภาษาสันสกฤตว่า ปริ + ตฺร + อณ (pari + √ trā + aṇa)
 5. พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถานไม่อธิบายการประกอบศัพท์ แต่บอกว่า "ปริตฺต" มาจากภาษาสันสกฤต อ่านว่า ปะ - ทริต
 6. หลวงเทพรัตนานุกิษฐ์ อธิบายการประกอบศัพท์ "ปริตฺต" ว่า มาจาก "ปริ" ตา เป็น ปริตฺต เป็น นปฺสกลิงค์
- ข. การให้ความหมายของศัพท์ "ปริตฺต"
1. ในสัททนีติปกรณ์ พระอัครวงศาจารย์ ได้ให้ความหมายศัพท์ "ปริตฺต" ในรูปการวิเคราะห์ว่า "ปริตฺต" หมายถึง การต่อต้าน, การคุ้มครอง, การป้องกันและการรักษา
 2. ในคัมภีร์ปริตฺตสังเขป ให้ความหมายศัพท์ "ปริตฺต" ว่า การป้องกัน, การรักษา และให้ความหมายที่เพิ่มเข้ามาอีกว่า หมายถึง สิ่งที่ทำให้ถึงพระนิพพาน

3. ในภาษาสันสกฤต เซอร์ มอเนียร์ มอเนียร์ วิลเลียมส์ ให้ความหมายศัพท์ "ปริศราณ" การป้องกัน, การรักษา และให้ความหมายที่แตกต่างไปอีก คือ การช่วยเหลือ, การหลุดพ้น, ที่พึ่งและการเยียวยารักษา

4. วีธ เควดส์ และ ซิล เดอร์ส ให้ความหมายเหมือนกันว่า "ปริศุด" หมายถึงการป้องกัน, การรักษา, การเยียวยารักษาและให้ความหมายที่แตกต่างไปอีกคือ มนต์สำหรับป้องกันและคาถาอาคม

5. หจนาอนุกรมภาษาไทยฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายศัพท์ "ปริศร" ว่าหมายถึง ความค้ำทาน, เครื่องป้องกัน, พระพุทธรูปในเจ็ดตำนาน และสิบสองตำนาน

6. หลวงเทพครูพานุกฤษฏ์ ให้ความหมายศัพท์ "ปริศุด" ว่า หมายถึง พระปริศร, เครื่องค้ำทาน, พระพุทธรูปและการรักษาโดยรวม

จากข้อมูลเกี่ยวกับความหมายของคำว่า "ปริศุด" สรุปได้ว่า

1. ปริศุด มาจากการประกอบศัพท์ว่า ปรี บพหน้า ตา ธาตุ (ปรี ✓ ตา) เป็นคำนามเป็นไค้ทั้ง 3 ลิงค์ คือ มุ้ลิงค์ อิดธิลิงค์ และ ญุ้สกลิงค์ (ปริศุดโต, ปริศุดตา, ปริศุดต์)

2. ปริศร ลดรูปจาก "ปริศฺราณ" ซึ่งเป็นคำนามมาจากการประกอบศัพท์ว่า ปรี บพหน้า ตฺรา ธาตุ อฬ ปัจจัย (pari + √ trā + aṇa)

3. ปริศุด มีความหมายตามรูปศัพท์ว่า การต่อต้าน, การคุ้มครอง, การป้องกัน และการรักษา ส่วน ความหมายว่า พุทธรูป, สิ่งที่ทำให้ถึงพระนิพพาน, การเยียวยารักษา, มนต์สำหรับป้องกันตนเองและคาถาอาคม เป็นความหมายแฝงซึ่งเกิดขึ้นตามความนิยมเชื่อถือของชนในสมัยหลัง ศัพท์ว่า "ปริศฺราณ" หรือ ปริศร ในภาษาสันสกฤต มีความหมายว่า การป้องกัน, การรักษา, การช่วยเหลือ, การหลุดพ้น, ที่พึ่งและการเยียวยารักษา

ประวัติสี่คปรีตร (เจ็ดตำนานหรือจุลราชปรีตร)

ในสมัยพุทธกาลไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับการจัดหมวดหมู่ของบทสวดพระปรีตร ประมาณ พ.ศ. 500 ปรากฏหลักฐานในคัมภีร์มิลินทปัญหา⁸ ระบุชื่อบทสวดไว้ 6 บท คือ รตนสูตร ชันชปรีตร โมรปรีตร ธัคคปรีตร อาฏานาฏิยปรีตร และ อังกุสิมาลปรีตร ค่อมาราว 500 ปี คือประมาณพุทธศตวรรษที่ 10 พระพุทธโฆสเถระ ได้แต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรค⁹ ตอนกล่าวถึงอาณาภาพของพระปรีตรได้ระบุชื่อพระปรีตร ไว้ 5 ปรีตร คือ รตนปรีตร ชันชปรีตร ธัคคปรีตร อาฏานาฏิยปรีตร และโมรปรีตร และในคัมภีร์มโนรตปุรณี¹⁰ ระบุชื่อพระปรีตร 8 ปรีตร คือ รตนปรีตร เมตคปรีตร โมรปรีตร ชันชปรีตร โหษังคปรีตร ธัคคปรีตร อิลลิตติปรีตร และอาฏานาฏิยปรีตร และในพุทธศตวรรษที่ 10 นี้ พระเถระทั้งหลายมี พระเวศเถระ เป็นประธานช่วยกัน สำนักรวบรวมพระปรีตรต่าง ๆ เข้าไว้เป็นคัมภีร์เดียวกันเรียกว่า "ภาณวาร" หรือ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "จตุภาณวาร" ซึ่งรวมบทสวดทั้งหมด 22 บท¹¹

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวว่า พุทธศาสนามา ประดิษฐานในประเทศไทยนี้ร่วมราวคราวเดียวกันกับที่ไปประดิษฐานในลังกาทวีป หรือถ้าจะมา ภายหลังก็ไม่ช้านัก ด้วยมีหลักฐานปรากฏอยู่ทั้งโบราณวัตถุและเรื่องตำนาน เมื่อประมาณ พ.ศ. 1696 พระเจ้าปรักกมพาทุมหาราช ได้ครองลังกาทวีป ทรงพยายามฟื้นฟูพระพุทธศาสนา มีการทำสังคายนาเป็นต้น พระพุทธศาสนากลับเจริญรุ่งเรืองขึ้นอีก จึงมีพระสงฆ์ไทย

⁸มิลินท. 206.

⁹วิสุทธ. 2/255.

¹⁰มโน.ป. 1/279.

¹¹ดูรายละเอียดในตารางที่ 2, หน้า 199.

พม่า มอญ เขมร ไปศึกษาพระธรรมวินัยในลังกาแล้วอุปสมบทเป็นนิกายลังกาวงศ์ นำพระไตรปิฎกที่สังคายนาใหม่กลับมายังประเทศของตน จึงเห็นได้ว่า พระธรรมวินัย กิติ ข้อวัตรปฏิบัติกิติ ซึ่งพระสงฆ์ไทยประพฤติปฏิบัติในชั้นหลัง ตั้งแต่สุโขทัยมา ได้ แบบอย่างมาแต่ลังกา แม้จนพิธีสวดมนต์ก็ได้แบบอย่างมาแต่ลังกา เช่นเดียวกัน บท สวดมนต์ที่ใช้สวดกันอยู่มี 7 คำนานและสิบสองคำนานก็เกิดขึ้นในลังกาทวีป แต่ละ เกิดขึ้นเมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐาน สันนิษฐานว่าคงเกิดหลังคัมภีร์สาราคดสมุจจัย และมีเค้าเงื่อนที่จะสันนิษฐานได้อีกว่า คงจะเกิดขึ้นโดยพระประสงค์ของพระเจ้าแผ่นดิน จึงได้เรียกนามตามภาษาบาลีว่า "ราชปริต" มีปรากฏสองอย่างคือ จุลราชปริต (เจ็ดคำนาน) และมหาราชปริต (สิบสองคำนาน) สันนิษฐานว่า สิบสองคำนาน เห็นจะเป็นราชปริตเดิม ครั้นต่อมาภายหลังมีพระเจ้าแผ่นดินพระองค์หนึ่งซึ่งเป็น ต่างประเทศกับลังกา ทรงพระดำริว่า 12 คำนานยืดยาวนัก จึงโปรดให้ตัดลงเป็น 7 คำนาน¹²

ประมาณ พ.ศ. 2123 นักปราชญ์ชาวเชียงใหม่ ได้แต่งคาถาชินบัญชร ระบุชื่อ พระปริต 7 ปริต คือ รตนปริต เมตตปริต ชันยปริต โมรปริต อชคคปริต อาฏานาฏิยปริตและอังคุลิมาลปริต มีข้อความปรากฏในคาถาชินบัญชรดังนี้

รตนัน ปุโรโต อาลี	ทกุขิเณ เมตตสุตตัม
อชคคัม ปจุจโต อาลี	วาเน องคุลิมาลัม
ขนุทธโมรปริตตัญจ	อาฏานาฏิยสุตตัม
อากาเส ฉทนต์ อาลี	เสสา ปากการลงกตา

¹² สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ตำนานพระปริต, หน้า 7.

กรณีเมตตสูตร · ชั้นปริตร ไมรปริตร ธัคคปริตรและอาฏานาฏิยปริตร (บางที่
เอาอังคสิมลปริตรหรือโพชดังคปริตรแทนอาฏานาฏิยปริตร)¹⁵

จำนวนบทสวดพระปริตรที่ปรากฏในคัมภีร์ต่าง ๆ สามารถแสดงในตาราง
เพื่อให้เห็นชัด เจนขึ้นดังนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁵ เกษม บุญศรี. "ปริตร." สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน

ตารางที่ 1 แสดงการปรากฏของบทสวดในคัมภีร์ต่าง ๆ (เครื่องหมาย ✓ แสดงว่ามีปรากฏ)

ที่	ชื่อคัมภีร์	มิลินทพยุหยา	วิสุทธิมงคล	มโนเรขปาวณี	จตุภาณวาร	ทวารทศปริตต์	สวดปริตต์	คาลาชิมปยุธร	ไตรสรณญาณ ไชยครตน ๗	ปริตต์สังเขป
1	สรณคณิน				✓					
2	ทสสิกุขาปท				✓					
3	สาม เณรปยุหยา				✓					
4	ทวตฺติสากาโร				✓					
5	ปัจจุ เวกฺขณา				✓					
6	ทสธมฺมสฺสุตฺต				✓					
7	มจฺจลสฺสุตฺต				✓	✓	✓			✓
8	รตนสฺสุตฺต	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
9	กรณีย เมตฺตสฺสุตฺต			✓	✓	✓	✓	✓		✓
10	ขนฺธปริตฺต	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
11	เมตฺตานิสฺส				✓					
12	มิตฺตานิสฺส				✓					
13	ไมโรปริตฺต	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
14	จณฺทปริตฺต				✓					
15	สุริยปริตฺต				✓					
16	ธชฺศุคปริตฺต	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
17	มหากุสุมไพชฺฌนฺค			✓	✓	✓				✓
18	มหาไมคฺคจุลฺลานไพชฺฌนฺค				✓					
19	มหาจุนฺทไพชฺฌนฺค				✓					
20	คิริमानนฺทสฺสุตฺต				✓					
21	อิสิคิสิสฺสุตฺต			✓	✓					

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ที่	ชื่อสัมภีร์ รายชื่อพระปริตร	มลิบทัญญา	วิสุทธิมคค์	มนโธรปฐพี	จตุรภาวาร	ทวารทสมปริตร	สัคคปริตร	คณาภิเนยพร	โลกสุฐานไตรตรณ ๗	ปริตรสังเขป
22	อาภานาภียสุตต์	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
23	วสุทฎกปริตร					✓				
24	องคุลิมาลปริตร	✓				✓		✓		✓
25	อภยปริตร					✓				✓
26	ชยปริตร					✓				
27	ทุกขบัพตดา									✓
	รวม	6	5	8	22	12	7	7	5	11

หมายเหตุ

โฆดังคปริตร ใน ทวารทสมปริตร สัคคปริตรและสัมภีร์ปริตรสังเขป ไม่ใช่บทสวด
ที่คัดเลือกมาจากพระไตรปิฎกโดยตรง แต่เป็นบทสวดที่แต่งขึ้นในภายหลัง โดยอาศัยเนื้อความ
จากพระไตรปิฎก ย่อบทสวดที่มีในจตุรภาวารจำนวน ๓ บทคือ กัสสปโฆดังคสูตร มหาโมคคัลลาน-
โฆดังคสูตรและมหาจุนทโฆดังคสูตร รวมให้เป็นบทสวดเดียวเรียกว่า " โฆดังคสูตร "

ตารางที่ 2 จดภาพวารปริตร

ที่	ชื่อพระสูตร	ที่มา
1	สรณคัมภีร์	ขุ.ขุ. 25/1/1
2	ทสสิกุขาปที	ขุ.ขุ. 25/2/1
3	สาม เพรปอฺหา	ขุ.ขุ. 25/4/2
4	ทวดตีสาการ	ขุ.ขุ. 25/3/2
5	ปัจจุ เวกฺขณา	องฺ.ฉกฺก. 22/329/434
6	ทสธมฺมสุตฺต	องฺ.ทสก. 24/48/91
7	มฺงฺคฺลสุตฺต	ขุ.ขุ. 25/5,6/3
8	รตนสุตฺต	ขุ.ขุ. 25/7/5
9	กรณีย เมตฺตสุตฺต	ขุ.ขุ. 25/10/13
10	ขนฺธปริตฺต	ขุ.ชา. 27/255/74
11	เมตฺตทานิสฺงฺสสุตฺต	องฺ.อฏฺฐก. 23/91/151
12	มิตฺตทานิสฺงฺส	ขุ.ชา. 28/401/154
13	โมรปริตฺต	ขุ.ชา. 27/167/53
14	จณฺทปริตฺต	สํ.ส. 15/241/69
15	สุริยปริตฺต	สํ.ส. 15/246/70
16	ชชคฺคปริตฺต	สํ.ส. 15/863/320
17	มหากสฺสโปชฺฌนค	สํ.มหา. 19/416/114
18	มหาโมคฺคฺลาน	สํ.มหา. 19/420/115
19	มหาจุนฺทโปชฺฌนค	สํ.มหา. 19/425/116
20	คิริมานนฺทสุตฺต	องฺ.ทสก. 24/60/115
21	อิสิคิสิสุตฺต	ม.จ. 14/247/175
22	อาภานาภฺยสุตฺต	ทฺ.ปาฎิ. 11/207/208

จากตารางที่ 1 และที่ 2 แสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการการจัดหมวดหมู่ของ
บทสวดของพระปริตร ซึ่งปรากฏบทสวดจำนวนมากบ้างน้อยบ้างบ้างตามความนิยม เชื่อถือ
ของชนในสมัยนั้น ๆ และที่ได้ชื่อว่า สัตตปริตร คงจะหมายเอาบทสวดที่เป็นหลักสำคัญ
จำนวน 7 บท คือ รตนปริตร เบตตปริตร ชันธปริตร โมรปริตร ธชัคคปริตร
อาฏานาฏิยปริตรและอังคมาลปริตร บางครั้งก็ใช้ มงคลปริตรหรือโพชฌังคปริตรแทน
บทสวดอื่นให้ครบจำนวนเป็น 7 บท ตามความเหมาะสมของพิธีที่จัดขึ้นหรือตามความนิยม
เชื่อถือของผู้ประกอบพิธีกรรมนั้น ๆ

จากข้อมูลที่ยกมาทั้งหมดสรุปได้ว่า การจัดหมวดหมู่พระปริตรปรากฏครั้งแรก
ในคัมภีร์วิไลนทบัญญัติ รวบรวม พ.ศ. 500 และปรากฏในพุทธศตวรรษที่ 10 ในวรรณคดีบาลี
ของลังกาและล้านนา มีจำนวนมากบ้างน้อยบ้างตามความนิยม เชื่อถือของชนในสมัยนั้น ๆ
สำหรับบทสวดที่เรียกว่า " สัตตปริตร " ไม่ปรากฏหลักฐานในวรรณคดีบาลีทางพุทธศาสนา
ว่าได้มีการรวบรวมขึ้นในสมัยใด แต่นักปราชญ์ในสมัยหลังคือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า มีการรวบรวมขึ้นในลังกาที่ปีหลัง พ.ศ.
1809 ซึ่งเป็นสมัยหลังจากมีการแต่งคัมภีร์สารัตถสมุจจัย

ประวัติคัมภีร์ปริตตสังเขป

คัมภีร์ปริตตสังเขป เป็นคัมภีร์ที่อธิบายสาระพระปริตรโดยย่อ ในเนื้อหาของคัมภีร์
มิได้ระบุชื่อผู้แต่งและประวัติการแต่งไว้ จากการสำรวจหลักฐานวรรณคดีบาลีของลังกาและพม่า
พบว่า ทางฝ่ายลังกามีคัมภีร์จุฎฎาณวารบาลี เป็นคัมภีร์ประมวลบทสวดพระปริตร 29 บท¹⁶
ทางฝ่ายพม่ามีคัมภีร์ปริตตฎีกา รจนาโดย พระเศโฆที่ปีเถระ ในสมัยของพระเจ้านรราช

¹⁶ ดูรายละเอียดได้จาก Lily de Silva, Paritta, pp. 11 - 13.

หรือพระเจ้ามหาสิหสูรธรรมราชา เมื่อประมาณ พ.ศ. 2215¹⁷ แต่ไม่ปรากฏหลักฐานคัมภีร์ปริศนสังเขปในประเทศทั้งสอง

สาระในคัมภีร์ปริศนสังเขป เป็นหลักฐานในตัวเองว่า คัมภีร์ปริศนสังเขปนี้แต่งในประเทศไทย หลักฐานที่ชัดเจนคือ สาระของคัมภีร์ตอนมงคลสุดคดียังมีวิวัฒนาการได้คัดคำอธิบายความหมายของมงคลแต่ละมงคล ในคัมภีร์มังคลัตถทีปนี¹⁸ มาตัดต่อเรียงลำดับเสนอ ตัวอย่างเช่นคำอธิบายศัพท์ในตอนเริ่มต้นมงคลสูตรมีข้อความว่า

อถาติ อวิจุเฉตฺตเด นิปาโต. โชติ อธิการบุตร-
นิทฺสสนฺตฺเต. อญฺญตราติ อนิยามิตฺตนิทฺเตโส. สา ทิ
โคตฺตโต อปากฺภา ตสฺมา อญฺญตราติ วุคฺคา.
เทโวเอว เทวตา. อิตฺถิปุริสสาธาณเมตฺ. อิตฺ
ปน ปุริโสเอว เทวตาติ วุคฺโต¹⁹

ข้อความนี้ตรงกับคัมภีร์มังคลัตถทีปนี ตอนเริ่มต้นมงคลสูตร

ปัญหาที่ต้องพิจารณาคือ คัมภีร์ปริศนสังเขป ซึ่งเป็นผลงานของคนไทยนี้ควรแต่งในที่ไหนในประเทศไทย ดร.สุภาพรรณ ณ บางช้าง ได้แสดงความคิดเห็นไว้ว่า

¹⁷ พระบัญญัติสาวิ, ศาสนวงศ์. (กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2506), หน้า 167.
(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระญาณสังวร
(โสม อนุโน) ณ วัดเทพศิรินทราวาส 23 มีนาคม 2506).

¹⁸ มงคล. 7.

¹⁹ อุวิธานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 29.

1. คัมภีร์ปริตตสังเขปขึ้นต้นด้วยบทพยานกาลาว่า

วณฺหิตฺวา ลีรสา พุทฺธํ ปรีตฺตํ ปกาเสณฺต์
ปรีตฺตํ ภาสิสฺสํ สงฺเขเปเนว สหฺพโส.

-ข้าพเจ้า เมื่อนมัสการพระพุทธเจ้าผู้ประกาศพระปริตรแล้ว
จึงกล่าว เรื่องพระปริตรทั้งปวงแต่เพียงโดยย่อ เท่านั้น

ข้อควรสังเกตุคือ

ก. บทพยานกาลานี้ กล่าววณฺหิตฺวา เฉพาะพระพุทธเจ้า
มิได้กล่าววณฺหิตฺวาพระธรรมและพระสงฆ์ให้ครบการนมัสการ
พระรัตนตรัย ตามแบบการ เสนอบทพยานกาลาในคัมภีร์
วรรณคดีบาสิโดยทั่วไป โดย เฉพาะผลงานวรรณคดีที่แต่งใน
ล้านนา

ข. บทพยานกาลาข้างต้น พยายามแต่ง เป็นปรัชญาวัตรอันที่
ใช้ภาษาเรียบง่าย ไม่แสดงความสามารถในเชิงอสังการ
ของการประพันธ์บทพยานกาลา เหมือนอย่างวรรณคดีบาสิ
ที่แต่งในล้านนา

2. คัมภีร์ปริตตสังเขป ไม่มีข้อความที่บอกชื่อคัมภีร์ไว้
อย่างชัดเจน เพียงแต่กล่าวชื่อคัมภีร์ไว้ในตอนท้ายอย่าง
สั้น ๆ ว่า "อติ ปรีตตสงฺเขปวณฺณนา นิฏฺฐิตา" (การ
พรรณนาคัมภีร์ปริตตสังเขปจบแล้วอย่างนี้) ลักษณะการ
ลงท้ายเช่นนี้ ไม่ใช่ลักษณะการลงท้าย เรื่องของคัมภีร์บาสิ
ที่แต่งในล้านนา แต่ เป็นลักษณะของคัมภีร์บาสิที่แต่งในอยุธยา
ดังปรากฏในคัมภีร์พุทธบาทมงคล คัมภีร์มาลัยวัดจตุฎฐิกา
คัมภีร์ฎีกาพาหุ และคัมภีร์โลกสิทธฐานโชตรัตนคัมภีร์

3. คัมภีร์ปริตตสังเขปใช้รูปแบบการอธิบายที่เรียกว่า
คัมภีร์²⁰ เข้ามา เป็นวิธีการ เสนอเนื้อหา จุดเด่นของ
วิธีการ เสนอเนื้อหา จุดเด่นของวิธีการคัมภีร์ในคัมภีร์อยู่ที่

²⁰ คำอธิบายในวิทยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 210.

การอธิบายโดยสังเขปกระชับย่อ เลือกเฉพาะสาระสำคัญ
มุ่งเสนอสิ่งที่ผู้รจนา เห็นว่า เป็นสาระที่ถูกต้อง เหมาะสมที่จะ
นำเสนอแก่ผู้อ่าน มีการคัดลอกข้อความจากคัมภีร์ต่าง ๆ
มาเป็นคำอธิบายโดยไม่อ้างอิงและเสนอข้อความเหล่านี้
เป็นคำอธิบายที่กลมกลืนอยู่ในคัมภีร์ โดยไม่ได้แสดงว่า
เป็นข้อความที่ยกมา ลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้ ตรงกับ
วิธีการเสนอเนื้อหาในคัมภีร์โลกสัตถฐานเฑศรณคัมภีร์
ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่แต่งในอยุธยาหลัง พ.ศ. 2063 ก่อน
พ.ศ. 2290

4. ต้นฉบับตัวเขียนคัมภีร์ปริตคสังเขป ที่สำรวจได้ใน
ปัจจุบันมีอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติและวัดบวรนิเวศวิหาร
กรุงเทพฯ ทุกฉบับจารด้วยอักษรขอม ยังไม่พบต้นฉบับ
ตัวเขียนคัมภีร์ปริตคสังเขปในล้านนา นี้เป็นข้อมูลที่ช่วย
ประกอบแง่คิดว่า คัมภีร์ปริตคสังเขปน่าจะมิได้แต่งใน
ล้านนาอีกข้อมูลหนึ่ง²¹

ประมาณ พ.ศ. 2123 นักปราชญ์ชาวเชียงใหม่ได้แต่งคาลาอินมัยุชระ
ระมุชื่อพระปริตกร จำนวน 7 บทคือ รตนปริตกร เมตตปริตกร วันธปริตกร ไภรปริตกร
ธวัคคปริตกร อาฏานาฎิยปริตกร และอังกฤลิมาลปริตกร²² จำนวนบทสวดทั้ง 7 บทนี้มี
ความใกล้เคียงกันกับบทสวดที่นำมาอธิบายในคัมภีร์ปริตคสังเขป โดยคัมภีร์ปริตคสังเขป
ได้เพิ่ม มังคลปริตกร โภชตังคปริตกร อภยปริตกรและทุกขยับัตตคา ข้อมูลนี้จึงเป็นหลักฐาน
อีกส่วนหนึ่งที่สนับสนุนความคิดที่ว่าคัมภีร์ปริตคสังเขปแต่งในสมัยอยุธยา

²¹ สุภาพรรณ ฌ บางช้าง, "วิวัฒนาการงานเขียนที่เป็นภาษามาด์ในประเทศไทย:
ประเภทวิเคราะห้ธรรมในพระสูตรคัมภีร์", หน้า 493-494.

²² วิทยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 194.

ศาสตราจารย์ นาวาเอกแยม ประทีคนทอง กล่าวว่า บทสวดพระปริตร
 ที่เพิ่ม เข้ามาภายหลังจากนั้นสันนิษฐานว่าคงจะเพิ่ม เข้ามาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น²³
 คำกล่าวนี้จึง เป็นการสนับสนุนข้อสันนิษฐานที่ว่า คัมภีร์ปริดตสัง เขปแต่งที่อยุธยาสมัยที่
 ยังไม่มีการ เพิ่มบทสวด เข้ามาอย่างในปัจจุบัน ซึ่งสามารถ เปรียบเทียบจำนวนบทสวด
 ที่นำบาอธิบายในคัมภีร์ปริดตสัง เขปกับจำนวนบทสวดที่เพิ่ม เข้ามาใหม่ดังนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²³ แยม ประทีคนทอง, สวดมนต์แปลสิบสองตำนาน (กรุงเทพฯ: บ.ป.ท, 2513),
 หน้า 32. (อนุสรณ์ทเลอากาศเอกเฟื่อง เฟื่องวิศิราภุ บ.ว.ม., บ.ช. ท.อ. กองทัพอากาศ
 จัดพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุ 25 กันยายน 2513).

ตารางที่ 3 ตารางเปรียบเทียบจำนวนบทสวดที่เก่าแก่อธิบายในคัมภีร์ปริตคสังเขปกับจำนวนบทสวดของจุลราชปริตรใน

หนังสือสวดมนต์ฉบับหลวงฉบับปัจจุบัน

ที่	ชื่อบทสวด	ปริตคสังเขป	สวดมนต์ฉบับหลวง	หมายเหตุ
1	สรุขุ ส.เสนุ - ปริตค ๑๗๖	-	>	
2	สัคเค กาเม -	>	>	
3	นโม คสุส ภควโต	-	>	- พระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมวชิรญาณวโรรส
4	นโมการสิทธิ์คาถา	-	>	- พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ
5	สมุทฺทเว	-	>	
6	นโมการอภิมุข	-	>	
7	เย สมิตา	>	>	
8	มจลลสุด	>	>	
9	ปนิธานโต	>	>	
10	รัตนสูตร	>	>	
11	บทชก การฉิษเมตตสูตร	>	>	
12	เมตตสูตร	>	>	
13	บทชกขมฺเมปริตค	>	>	
14	ขมฺเมปริตค	>	>	

จากตารางนี้จะพบว่ามียุทธสวดที่ไม่มีในคัมภีร์ปริศดสังเขปจำนวน 8 รายการ ซึ่ง เป็นยุทธสวดที่เพิ่มขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ข้อที่ควรนำมาพิจารณาอีกอย่างหนึ่งคือลักษณะสำนวนภาษาที่ใช้ในการประพันธ์ ปริศดสังเขป ผู้แต่งใช้ภาษาเรียบง่าย ไม่เคร่งครัดในด้านไวยากรณ์ ศาสตราจารย์ นวาทอากาศเอกแย้ม ประพัฒน์ทอง กล่าวว่า ความรู้ภาษาบาลีในล้านนาเริ่มเสื่อมลงภายหลัง พุทธศตวรรษที่ 21 ซึ่งก่อนหน้านั้นคือ ในสมัยพุทธศตวรรษที่ 20 - 21 เป็นระยะเวลา ที่ความรู้ภาษาบาลีเจริญรุ่งเรืองมาก มีการรจนาคัมภีร์ภาษาบาลีหลายคัมภีร์ ภายหลัง พุทธศตวรรษที่ 21 แล้ว คัมภีร์ภาษาบาลีที่รจนาในสมัยนี้มีจำนวนน้อยมาก²⁴

จากข้อมูลต่าง ๆ ข้างต้นสรุปได้ว่า คัมภีร์ปริศดสังเขป เป็นผลงาน วรรณคดีบาลีอีก เรื่องหนึ่งที่สันนิษฐานว่าแต่งในประเทศไทย สถานที่แต่งน่าจะเป็น ออยุธยา เป็นผลงานร่วมสมัยกับคัมภีร์โลกสัตตฐานไตรศรณคหณฐี ซึ่งประมาณว่าแต่ง ในช่วงสมัยเดียวกัน คือ หลัง พ.ศ. 2067 อัน เป็นปีที่แต่งคัมภีร์มังคลัตถปิฎก ซึ่ง คัมภีร์ปริศดสังเขปได้คัดข้อความมาใช้ไว้ในคัมภีร์ และก่อน พ.ศ. 2290 อัน เป็นปีที่ พบต้นฉบับตัวเขียนที่เก่าแก่ที่สุดของคัมภีร์โลกสัตตฐานไตรศรณคหณฐี กล่าวให้กว้างขึ้นเป็นผลงาน ของอยุธยาในช่วงระหว่างพุทธศตวรรษที่ 22-23 ส่วนผู้แต่งจะเป็นใครนั้นไม่ปรากฏหลักฐาน

เนื้อหาโดยย่อของคัมภีร์ปริศดสังเขป

ก. บทพณพคาถา กล่าวว่ามีสการพระพุทธเจ้า และอารัมภกล่า ระบุน่า จะกล่าวเรื่องพระปริศนทั้งปวงโดยย่อ

²⁴อ้างถึงใน อัญชสี ปิ่นรอด, "คัมภีร์พุทธบาทมงคล: การตรวจสอบชำระและ การศึกษาเชิงวิเคราะห์" (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 14.

ข. เนื้อเรื่อง มี 11 วัฒนธรรม คือ

1. อิมมีสสวนไขสวรรค์ ประกอบด้วย

- การอธิบายบทชุมนุม เทวดา
- การอธิบายนโม
- การอธิบายบทหัตถ์ตำนาน²⁵
- การอธิบายบทหัตถ์ตำนานรัตนสูตร เน้นการอธิบายความหมายของคำว่า "ปริศน"

2. มังคลสูตรคัมภีร์สังวัณณา

3. รัตนสูตรคัมภีร์สังวัณณา

4. การอธิบายหัตถ์ตำนาน เมตตสูตร และ เมตตสูตรคัมภีร์สังวัณณา

5. การอธิบายบทหัตถ์ตำนานขันธปริศน และขันธปริศ. วัณณา

6. การอธิบายบทหัตถ์ตำนาน โมรปริศน และ โมรปริศนวัณณา

7. การอธิบายบทหัตถ์ตำนาน ธวัคคปริศน และธวัคคปริศนสังวัณณา

²⁵ แยม ประทีปทอง, สวดมนต์แปลสิบสองตำนาน. หน้า 33. อธิบายว่าที่เรียกว่าหัตถ์ตำนาน หมายความว่า เอาตำนานเข้ามาจัดการสวดพระปริศน และเชิญชวนพระสงฆ์ให้สวดพระปริศนนั้น ๆ เพราะบทหัตถ์ซึ่งมีประจำอยู่ทุกปริศนนั้น คือ เนื้อหาโดยย่อของพระปริศนนั้น ๆ จะสวดพระปริศนใดก็พูดให้ว่า ตำนานพระปริศนก่อน แล้วจึงสวดพระปริศนนั้น การสวดนี้ชื่อว่า การสวดพระปริศนก็จริง แต่ความสำคัญไม่ขึ้นหน้าอยู่ที่ตำนานจึงแทนที่จะเรียกว่า "หัตถ์ปริศน" กลับเรียกว่า "หัตถ์ตำนาน" บทหัตถ์ตำนานนั้นท่านแต่งเป็นคาถา สันนิษฐานว่าแต่งในลังกา ลงท้ายด้วยคำว่า ภาวาม เท ถ้าแต่งใหม่ในยุครัตนโกสินทร์ลงท้ายด้วยคำว่า ภาวามเส.

8. การอธิบายบทคัดค้านานอาฎานาฎียปรีตรและอาฎานาฎียปรีดค-
สังวัฒนา
9. การอธิบายบทคัดค้านานอังคูลิมาลปรีตรและอังคูลิมาลปรีตรสูตร
10. โทษฉังคปรีตร
11. อภยปรีตร
12. ขุภษปุตตา

วัตถุประสงค์ในการแต่ง

จากการศึกษาเนื้อหาทั้งหมดของคัมภีร์ปรีดคสังเขป ไม่ปรากฏข้อความ
ที่เป็นการบ่งบอกถึงเป้าหมายของการแต่งโดยตรง แต่จะสังเกตเห็นเป้าหมายการแต่ง
จากลักษณะเฉพาะของการแต่งคัมภีร์ คือการใช้วิธีการที่เรียกว่า "คณฐี"²⁶ เข้ามา
เป็นรูปแบบของการเสนอเนื้อหา ซึ่งผู้แต่งคัมภีร์คงจะต้องการให้ผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจ
ในเรื่องต่อไปนี้ คือ

1. ความหมายของคำและข้อความในบทอัญเชิญเทวดา
2. ความหมายของคำและข้อความในบทคัดค้านานของพระปรีตรแต่ละปรีตร
3. ประวัติความเป็นมาของพระปรีตรแต่ละปรีตร
4. ความหมายของคำและข้อความของพระปรีตรแต่ละปรีตร

อีกประการหนึ่ง ผู้แต่งระบุข้อความซึ่งอาจถือว่าเป็นการบ่งบอกถึงเป้าหมาย
การแต่ง เรื่องที่จะแต่งและวิธีการแต่ง รวมอยู่ในบาทคาถาเดียว ในบาทคาถาที่สอง
ของบทปณามคาถาว่า

ปรีตุคฺ ภาสิสุสฺ ํสงฺเขเปเนว สพุทโส
-ข้าพเจ้าจักกล่าวเรื่องพระปรีตรโดยประการทั้งปวงแต่เพียงโดยย่อ เท่านั้น

²⁶ ดูคำอธิบายคัมภีร์ประเภทคณฐีในวิทยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 210.

ลักษณะของคัมภีร์ประเภทคัมภีร์

คัมภีร์ประเภทคัมภีร์ ได้แก่คัมภีร์ที่แต่งขึ้นเพื่ออธิบายหรือขยายความของคำหรือข้อความที่มีเงื่อนไข มีปัญหาหรือมีประเด็นที่สลับซับซ้อนให้กระจ่างแจ้งขึ้น เข้าใจง่ายขึ้น ผลงานลักษณะนี้มีต้นแบบมาจากลังกา ซึ่งมีผลงานประเภทคัมภีร์ที่รู้จักกันดี 3 คัมภีร์ คือ จุฬคัมภีร์ปะทะ มัชฌิมคัมภีร์ปะทะ และมหาคัมภีร์ปะทะ แต่งโดย พระโชติปาละ²⁷

ผลงานประเภทคัมภีร์ดังกล่าวนี้ เป็นผลงานที่เขียนด้วยภาษาสิงหล เป็นส่วนใหญ่ที่เขียนด้วยภาษามคธก็มีบ้างแต่น้อย เป็นผลงานที่เขียนอธิบายความในอรรถกถา เป็นหนังสือค้นฉบับและแหล่งข้อมูลซึ่งพระภิกษุอาจารย์ในลังกา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13 ใช้เป็นแม่บทในการแต่งผลงานฎีกา ดังเช่นในสารัตถทีปฎีกา ของ พระสารีบุตร ในสมัยพระเจ้าปรัศภมมหาพุทธี 1 ได้กล่าวถึงคัมภีร์คัมภีร์ที่ใช่เป็นหลักในการแต่งฎีกาว่า

มหาคัมภีร์ปะทะติ ว่า มัชฌิมคัมภีร์ปะทะติ ว่า
 จุฬคัมภีร์ปะทะติ ว่า วสุเด สีหคัมภีร์ปะทะติ ค.เทศพหุ
 เกวติ คัมภีร์ปะทะติ วสุเด มคธภาษาสาย ลิกขีเต
 คัมภีร์ปะทะติ ค.เทศพหุ

- เมื่อกล่าววามหาคัมภีร์ปะทะติ มัชฌิมคัมภีร์ปะทะติ จุฬคัมภีร์ปะทะติ ให้ถือเอาว่าเป็นคัมภีร์ปะทะติสิงหล เมื่อกล่าววาม คัมภีร์ปะทะติ อย่างเดียวให้ถือเอาว่า เป็นคัมภีร์ปะทะติที่เขียนเอาไว้ ด้วยภาษามคธ²⁸

²⁷ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติพระพุทธศาสนาแห่ง-
กรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2525), หน้า 276.

²⁸ สุภาพรรณ ณ บางช้าง, ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา (กรุงเทพฯ:
 ศักดิ์โสภณาการพิมพ์, 2526), หน้า 355-356.

ลิวี เพอร์ไซช ได้อธิบายความหมายของคำว่าคัมภีร์ ไว้เป็นคำนำใน
ผลงานปริวรรตคัมภีร์วิสุทธิบัคคทีปณี ของมูลนิธิธรรมิกะโลกิยกุญ ศูนย์ค้นคว้าทาง
พุทธศาสนาแห่งประเทศไทย วัดสระเกศ เป็นการอธิบายความหมายของคัมภีร์
ประเภทคัมภีร์ ตามความหมายเดิมในวรรณคดีลังกาว่า

คำว่า "คัมภีร์" มีกล่าวถึงในพระคัมภีร์วิสุทธิธรรมค ตติยภาค
หน้า ๑ ว่า ปริปุจฉา นาม ปาลิอฏฐกถาทีสุ คณฺฐิปท-
อตุลปทวินิจฺฉยกถา

-ที่ชื่อว่า ปริปุจฉา (การสอบถาม) ได้แก่ การกล่าวคำ
วินิจฉัยคัมภีร์บทและอรรถบทในพระบาลีและอรรถกถา เป็นต้น

มหาฐีภาวิสุทธิธรรมค อธิบายว่า

-บทใดมีเนื้อความถี่ง เข้าใจได้ยาก บทนั้นชื่อว่า คัมภีร์บท

-บทใดมีเนื้อความถี่ง เข้าใจได้ยาก บทนั้นชื่อว่า อรรถบท

-การกล่าวคำวกลงโดยพิสดารแห่งอรรถที่จะถี่ง เข้าใจยาก
ทั้งโดยเนื้อความและโดยอธิบาย ชื่อว่า คณฺฐิปทอตุลปทวินิจฺฉยกถา
คือการกล่าวคำวินิจฉัยแห่งคัมภีร์บทและอรรถบท

ในคัมภีร์อริธานันตปทีปิกา อธิบายศัพท์ว่า คำว่า "คัมภีร์"
แปลว่า ข้อ ฆล้อง ปบ เงื่อน

ในคัมภีร์อริธานันตปทีปิกาสุจิ อธิบายศัพท์คัมภีร์ว่า
มาจาก คัม ฐา

คัม คือ ญาณ แปลว่า ญาณ ความรู้ ปัญญา

ฐา ธาตุ แปลว่า ตั้ง

วิเคราะห์ว่า โค ญาณ ติฏฐติ เอกุลาติ คณฺฐี

แปลว่า โค คือญาณ (ความรู้) ตั้งอยู่ในบทนี้ เหตุนี้

บทนี้ชื่อว่า คัมภีร์ แปลว่า เป็นที่ตั้งแห่งความรู้

คณฺฐี จ คัม ปทกฺขจาติ คณฺฐิปทํ บทนั้นด้วย เป็นที่ตั้ง

แห่งความรู้ด้วย เหตุนี้จึงชื่อว่า คณฺฐิปทํ แปลว่า

บทเป็นที่ตั้งแห่งความรู้ หมายความว่า ฐานะเป็นที่ตั้งลง

ได้ยาก เป็นวิสัยแห่งญาณอันลึกซึ้งในคัมภีร์ทั้งหลาย
มีพระบาลีและอรรถกถา เป็นต้น²⁹

จากคำอธิบายดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นว่า คัมภีร์ประเภทคัมภีร์หรือคัมภีร์บท คือ คัมภีร์ที่เขียนขึ้นเพื่ออธิบายศัพท์หรือข้อความที่เข้าใจยาก ที่เป็นปมปัญหา คลายปม เพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น แต่เดิมเขียนขึ้นในลังกา แต่งเป็นภาษาสิงหล เป็นส่วนใหญ่ เป็นคัมภีร์ที่อธิบายอรรถกถาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น พระภิกษุอาจารย์ในลังกาได้อาศัยรูปแบบนั้น เป็นหลักในการ เขียนงานฎีกาภาษาบาลี แต่ได้รับวิธีการ เสนอเนื้อหาให้ง่ายขึ้นกว่ารูปแบบเดิม

ลักษณะคัมภีร์ประเภทคัมภีร์ ที่แต่งในประเทศไทยนั้น แตกต่างไปจากรูปแบบในดังกล่าวมากเพราะพระภิกษุอาจารย์ในไทยไม่ได้ยึดรูปแบบมาจากลังกาโดยตรง แต่ได้มาดัดแปลงรูปแบบจากลักษณะคลายปม เป็นลักษณะขมวดปม ดร.สุภาภรณ์ ๗ บางช้าง ได้สรุปความแตกต่างของคัมภีร์ลังกากับคัมภีร์ไทยไว้ในหนังสือ วิวัฒนาการงานเขียนที่เป็นภาษาบาลีในประเทศไทย ไว้ว่า

คัมภีร์ประเภทคัมภีร์ที่แต่งในประเทศไทย ซึ่งพบเป็นตัวอย่าง 2 เรื่อง คือ คัมภีร์โลกสัตถฐานไตรตรณคัมภีร์ และปริศนสังเขป ซึ่งแต่งในสมัยอยุธยา ประมาณพุทธศตวรรษที่ 23 มีลักษณะแตกต่างไปจากผลงานคัมภีร์แบบดั้งเดิมของลังกา กล่าวคือ

1. คัมภีร์ประเภทคัมภีร์ของไทย มิได้เป็นผลงานขยายอรรถกถา คัมภีร์โลกสัตถฐานไตรตรณคัมภีร์ มุ่งอธิบายเรื่องสัตถฐานของโลก ส่วนปริศนสังเขปมุ่งอธิบายสาระในคัมภีร์ปริศนหรือมหาปริศน

2. คำว่า "คัมภีร์" ในคัมภีร์คัมภีร์ของไทย มีความหมายตรงกับคำว่า สังเขป ทั้งนี้ผู้แต่งมีวิธีการเสนอเนื้อหาให้เป็นแบบคัมภีร์หรือสังเขปดังนี้คือ

²⁹ สิริ เทพรไชย, "คัมภีร์" (กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญาโลกิยะ, 2527).

ก. คัดเลือกคำอธิบายเนื้อหาแต่ละเรื่องแต่ละตอน จากคำขวัญที่ผู้แต่งเห็นว่า เป็นคำอธิบายที่กระชับ ถูกต้อง เหมาะสม มาเป็นคำอธิบายของเรื่องนั้น ๆ ทั้งนี้ผู้แต่งมักมิได้อ้างอิงที่มาของข้อความ เหล่านั้นและส่วนใหญ่ไม่ได้ เสนอข้อความเหล่านั้นในลักษณะเป็นข้อความที่ยกมา แต่ยกเสนอในลักษณะที่เป็นคำอธิบายที่กลมกลืน ก่อเนื่องกันไปกับคำอธิบายที่นำมาจากแหล่งข้อมูลอื่นหรือที่แต่งขึ้นเอง

ข. วิธีการอธิบายความหมายของคำ เช่นการให้คำจำกัดความ การอธิบายความหมายตามรูปไวยากรณ์ ฯลฯ และวิธีการอธิบายความหมายของคำ เป็นรูปแบบการ เสนอที่กระชับสั้น เข้าใจง่าย

ค. ไม่มีการวิจารณ์หรือวินิจฉัยความเห็น เพราะได้คัดเลือกความเห็นที่เป็น "ความรู้สำเร็จ" มาให้ อนึ่งมีการใช้วิธีตั้งคำถาม คำตอบในลักษณะปุจฉา - วิสัชนา แต่ลักษณะปุจฉา - วิสัชนา ในงานคัมภีร์ มีลักษณะแตกต่างจาก ปุจฉา - วิสัชนาในงานกวีนิพนธ์และฎีกา กล่าวคือในงานกวีนิพนธ์และฎีกา ปุจฉา - วิสัชนา ใช้เพื่อวิเคราะห์วินิจฉัยเรื่องที่เป็นประเด็น น่าสงสัย แต่ในงานคัมภีร์ ปุจฉา - วิสัชนา กิ่งขึ้นเพื่อนำไปสู่การอธิบายขยายความเพิ่มขึ้นอย่างสังเขป คำปุจฉา มักใช้คำถามซ้ำว่า "กถ" (เรื่องนั้นเป็นอย่างไร) แล้วให้คำวิสัชนาแบบพรรณนาความอย่างสั้น³⁰

คัมภีร์ปาระเภทคัมภีร์ที่เป็นผลงานของพระสงฆ์ไทยอีกเล่มหนึ่งที่น่าสนใจคือ "คัมภีร์พระคัมภีร์ที่อุทฺตถกถายกคัมภีร์แปล" ของพระอมรบุญ (ลีลา ลีหุธิชญโม) ซึ่งจัดพิมพ์โดยคณะกรรมการแผนกคำรชของมหาจุฬาราชวิทยาลัย โดยได้กล่าวถึงลักษณะของหนังสือว่า "ท่านเจ้าคุณพระอมรบุญ (ลีลา ลีหุธิชญโม ป.ศ.๑) วัดนวมานนสุนทรการาม

30

สุลาธรรม ๗ บางช้าง, "วิวัฒนาการงานเขียนที่เป็นภาษามาลีในประเทศไทย: ปาระเภทวิเคราะห์ธรรมในพระสุตตันตปิฎก", หน้า 507 - 508.

ได้รวบรวม เรียบ เรียง และแปลฉัมมปทัฏฐกถา โดยวิชัยกัณฑ์แปล เฉพาะที่ยาก
เป็นขอก เป็นปม กังนัันจึงตั้งชื่อว่า "คัมภีร์พระฉัมมปทัฏฐกถายกัณฑ์แปล"³¹

หนังสือคัมภีร์พระฉัมมปทัฏฐกถานี้ เป็นหนังสือที่พระอมรภูมิ คัดเอาข้อความ
จากฉัมมปทัฏฐกถา ภาคที่ 1 - 8 โดยคัดเลือกเอาบทหรือตอนที่ยาก สลับซับซ้อน
มายกศัพท์แปลให้ง่ายขึ้น ดังตัวอย่าง

ปณามคาถา อันว่าคาถาอันแสดงซึ่งอันนอบน้อมทั้งหลายว่า
อหิ . อันว่าข้าพเจ้า (พุทธโฆสสาริโย) ชื่อว่า พุทธโฆสสาริโย
เถเรณ อันพระเถระ อุมารกตฺสเปน ชื่อว่า อุมารกตฺสปะ
ทญฺเณณ ผู้ฝึกดีแล้ว สมาจารินา ผู้ประพฤดีโดยสม่ำเสมอ
โดยปกติ อิศรเจตสา ผู้มีจิตมั่นคง สหุณฺมบุญฺฐิสิกขาเนน ผู้ใคร่
เพื่ออันดีอยู่แห่งพระศีลธรรม อาสีสมานเนน ผู้หวังอยู่ว่า
สฤตา อันว่าพระศาสดา โภวิโท ผู้ทรงฉลาด...

จากตัวอย่างข้างต้นนี้ ชี้ให้เห็นว่า คัมภีร์คัมภีร์ของไทยแตกต่างจากคัมภีร์
คัมภีร์ของลังกาเป็นอย่างมาก กล่าวคือคัมภีร์ของลังกา เป็นคัมภีร์ที่เขียนขึ้น เพื่ออธิบาย
ความหมายในอรรถกถาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ซึ่งมีลักษณะเดียวกันกับคัมภีร์ประเภทฎีกา
ฉินฺตลปภาสนา, ฉินฺตลปภาสิณี, สนิตฺตโชตนาและทีปนี³² ส่วนคัมภีร์คัมภีร์ของไทย

³¹ คณะกรรมการแผนกคำร่า, คัมภีร์พระฉัมมปทัฏฐกถา ภาค 1 (กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัย, 2528), หน้า คำนำ.

³² กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติพระพุทธศาสนา-
แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, หน้า 272.

ไม่ได้เขียนขึ้น เพื่ออธิบายความหมายจากอรรถกถาใดอรรถกถาหนึ่ง แต่ได้เขียนขึ้น เพื่ออธิบายคำหรือความจากคัมภีร์โคคัมภีร์หนึ่ง หรืออธิบายเรื่องราวที่ผู้เขียนเห็นว่า เป็นปัญหาที่มีความขัดแย้ง หรือตีความได้หลายนัย จึงเขียนคัมภีร์ขึ้นอธิบายเพื่อให้ มีความเข้าใจตรงกัน โดยยกหลักฐานมาจาก พระไตรปิฎก อรรถกถา สุกขา ปกรณ์พิเศษและคัมภีร์อื่นที่เกี่ยวข้อง ซึ่งนักปราชญ์ทางพุทธศาสนาในอดีตได้วินิจฉัยไว้ ซึ่งมีคัมภีร์ที่เข้าลักษณะของคัมภีร์ดังกล่าวจำนวน 3 รายการ คือ

1. คัมภีร์โลกสัตถฐานไตรตรณคัมภีร์ อธิบายสัตถฐานของโลกและสัตว์โลก ที่อาศัยอยู่บนพื้นโลก อธิบายเรื่องนรก สวรรค์ เปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่าง ของสัตว์นรกกับสวรรค์ว่า มีความเป็นอยู่แตกต่างกัน และมุ่งอธิบายเรื่องควายสิบตนอื่น ๆ เช่น เรื่องกัป , ทวีป 4, ภูเขาสัตตคบริวัตต์, บำนิมพานต์, การโคจรของดาวนักขัตต และดวงดาวอื่น ๆ ซึ่งเรื่องเหล่านี้เป็นที่สงสัยและ เป็นที่สนใจของพุทธศาสนิกชนตลอดมา ทุกยุคทุกสมัย³³
2. คัมภีร์ปริคคสังเขป มุ่งอธิบายความหมายของพระปริคกร บทกัณถำนาน บทชุนนุย เทวดา และบทสวดพระปริคกรอื่น ๆ ที่รวมเรียกว่า สัตตคปริคกร ตามที่กล่าวแล้ว
3. คัมภีร์พระธัมมปทีฏฐกถา มุ่งอธิบายและแปลยกศัพท์พระธรรมบท อรรถกถาทั้ง 3 ภาค โดยเลือกเอาตอนที่ยากและสับสนที่สำคัญอธิบายหมายหลวง นำไปออกข้อสอบข้อสอบย่อย ๆ ทำให้พระภิกษุสามเณรที่เข้าสอบ สอบตกเป็นจำนวนมาก ดังนั้น เพื่อเป็นการช่วยเหลือผู้เข้าสอบมาศึกษาหลวงให้แปลได้ถูกต้อง และให้มีคู่มือ ในการเตรียมตัวสอบ ผู้แต่งจึงได้รวบรวมเรียบเรียง คัมภีร์พระธัมมปทีฏฐกถา โดยรวบรวม จากคำเฉลยของมาศึกษาหลวงและจากประสบการณ์ของผู้แต่งในการ เคย เป็นกรรมการ ตรวจข้อสอบมาศึกษาหลวง³⁴

³³ดูรายละเอียด คัมภีร์โลกสัตถฐานไตรตรณคัมภีร์ ได้จาก ทองคำ สุธรรม, " การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์โลกสัตถฐานไตรตรณคัมภีร์ " .

³⁴คณะกรรมการแผนกตำรา, คัมภีร์พระธัมมปทีฏฐกถา, หน้า ข - ค.

วิธีการ เสนอ เนื้อหา

ในต้นฉบับคัมภีร์ปวิตรสังเขป พบคำว่า " กัณฐี " จำนวน 4 แห่ง คือ มังคลสูตรคัมภีร์สังเวชนา รตนสูตรคัมภีร์สังเวชนา เมตตสูตรคัมภีร์สังเวชนาและชัคค-สูตรคัมภีร์สังเวชนา ซึ่งเป็นหลักฐานที่แสดงว่า ผู้แต่งได้ใช้วิธีการที่เรียกว่า " กัณฐี "³⁵ เข้ามา เป็นรูปแบบของการ เสนอ เนื้อหา วิธีการคัมภีร์นี้มีความหมายตรงกับคำว่า " สังเขป " คือกระชับสั้น เลือกลำสาระสำคัญมาเสนอ โครงสร้างของเรื่อง เสนอพบตามกาลอย่างสังเขป คือเพียงหนึ่งบท และกล่าวข้อความตอนจบอย่างสังเขป คือหนึ่งประโยค ในส่วนเนื้อหาเรียงลำดับตามเนื้อหา สัตตปริตรที่ใช้สวดอยู่ในปัจจุบัน แต่มีจำนวนบทสวดน้อยกว่า ทั้งนี้วิธีการอธิบาย ที่สำคัญดังนี้ คือ

1. การอธิบายความหมายของคำและความ(อรรถ) โดยใช้วิธีการต่าง ๆ

ดังนี้

- ก. การให้คำจำกัดความหรือความหมายอย่างสั้น ๆ (วจนัตถ)

เป็นวิธีการแสดงอรรถความหมายที่ใช้มากในคัมภีร์ มักใช้เป็นวิธีการแรก สำหรับ อธิบายความหมาย สาระ ตอนใดตอนหนึ่ง การให้ความหมายนี้มีสองลักษณะ ๑. ลักษณะหนึ่งผู้แต่งไม่ได้หยิบยกคำขึ้นมาอธิบายความหมายทีละคำ แต่อธิบายต่อเนื่องกันไป

เป็นประโยค มีลักษณะเหมือนกับการยกคำขึ้นแปลอย่างที่เรียกว่า การแปลโดยพยัญชนะ แต่แทนที่จะอธิบายเป็นภาษาไทย ก็อธิบายเป็นภาษาบาลี และอาจมีการขยายความ ออกไปบ้างอย่างสั้น ๆ การอธิบายชนิดนี้ นอกจากจะอธิบายความหมายของคำ(วจนัตถ)แล้ว ยังแสดงความสัมพันธ์ในประโยค(สัพพหุ)ไปในตัว มีผลทำให้การเรียงคำในประโยคที่อธิบาย

³⁵ ดูคำอธิบายในวิทยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 210.

ยี่ลำดับคล้ายกับการเรียงคำในภาษาไทยอยู่บ้าง ดังอย่างเช่น บทแรกของบท
ชุมนุมเทวดา ในบทสวดพระปริตรแต่งเป็นคาถาว่า

สกุเค กาเม จ รูเป ทิริสิขรตเถ จนุตถิกุเข
วิมานะ ทีเป รฐฐเ จา คาเม ตรวนคทเน
เคทวตถุขุที เขตฺเต ขุขมา จาขนุคฺ ทเวา
ขลลลวิสเม ยกฺขคณฺฐพฺพนาคา ติฏฐนฺดา
สนฺติเก ยํ นฺนิวรวจฺฉิ สาสโว เม สฺสมฺมุ

ชุมนุมสุสวนกาโล อยมุภทฺตดา
ชุมนุมสุสวนกาโล อยมุภทฺตดา
ชุมนุมสุสวนกาโล อยมุภทฺตดา³⁶

ในคัมภีร์ปริตรสังเขป ผู้แต่งยกข้อความในคาถาข้างต้นขึ้นวาง เป็นหลักแล้ว
อธิบายความหมาย โดยแบ่งออกเป็น 3 ตอน ตั้งแต่ สกุเค . . . ถึง ตรวนคทเน
ตอนหนึ่ง ตั้งแต่ เคทวตถุขุที . . . ถึง ยกฺขคณฺฐพฺพนาคา ตอนหนึ่ง และตั้งแต่
ติฏฐนฺดา . . . ถึง อยมุภทฺตดา ตอนหนึ่ง ตัวอย่างการอธิบายในคอนแรก

ตถุคฺ เข เข ทเวา วิชฺชมานา จ สกุเค
ฉสุ ทเวโลเกสุ, จ รูเป โสฬสรูปภเวสุ
เทเวสุ ฐเปตฺวา อสฺสุสิสกุเค จ อรูปภเว อตฺถิ,
ทิริสิขรพฺพตฺถุคฺ วา คเค อุนนตฺถุชฺชาเน
วมุขิกฺกุชฺชาเนสุ จ อตฺถิ, จนุตถิกุเข อากาสวิมานेषु
จ วิมานะ รุกฺขวิมานะ วิมานेषุ จ อตฺถิ, ทีเป
สมุทฺทกฺขณฺเต วา ทีเป จ รฐฐเ จ สกฺลรฐฐเ
วา โภสฺสจฺจกาสิริชฺชวาทิสฺสุ วา คาเม สกฺลคฺคานิกเมสุ
วา โสฬสมฺหทานคเรสุ วา มุทฺทกฺกชฺชณฺคเร วา

³⁶ สมเด็จพระสังฆราชปฐมเถว, สวดมนต์ฉบับหลวง (พระนคร: โรงพิมพ์
ธรรมบรรณาการ, 2513), หน้า 40.

จตุราสีติสหุสนคเรสุ วา อตุถิ, ครุสุ รุกขวิมานเส
 วา วนคทเน มทาวนสญเทศ วา ทิมวนควาสิวนสญเทศ
 สกเลสุ วา อตุถิ ทิสฺสนติ³⁷

-ในคาลานั้นแสดงความหมายว่า เทวดาทิ้งหลายเหล่าใด
 ซึ่งสถิตอยู่ในสววรรค์ (สลุเค) คือในเทวโลกทั้ง 6 และใน
 รูปภพ (รูปเป) คือดำรงแล้วในเทวโลกที่เป็นรูปภพ 16 ชั้น
 รวมทั้งอยู่ในรูปภพ ยกเว้นสววรรค์ชั้นอสังขฐี เทวดาทิ้งหลาย
 เหล่าใด ซึ่งสถิต ณ ศิริสิงขร คือบนยอดเขา หรือ
 บนที่สูง หรือบนจอมปลวก เทวดาทิ้งหลายเหล่าใดซึ่งสถิต
 อยู่ในวิมานทั้งหลาย บนอากาศ (อนุตสิกุเช) คือบนอากาศ-
 วิมาน และบนวิมานคือรุกขวิมาน, เทวดาทิ้งหลายเหล่าใด
 สถิตอยู่ในทีปะ (ทีเป) คือบนเกาะ หรือที่กลางมหาสมุทร
 และที่สถิตอยู่ในรัฐ (รัฐเช) คือในแคว้นแคว้นทั้งหมด มี
 แคว้นโกศลและกาสิเป็นต้น รวมทั้งที่สถิตอยู่ในคาย (คานะ)
 คือในคายและนิคมทั้งหลาย หรือในนครใหญ่ทั้ง 16 นคร
 หรือในอุททกสังฆนคร หรือในนคร (อื่น ๆ อีก) 84,000 นคร,
 เทวดาทิ้งหลายเหล่าใด สถิตอยู่บนต้นไม้ (ตฺรสุ) คือในที่ทั้งหมด
 ได้แก่ อยู่บนรุกขวิมาน หรือในป่าชัฏ หรือในป่าขนาดใหญ่
 หรืออยู่ในป่าอัน เป็นที่อยู่ของชาวหิมพานต์

อีกลักษณะหนึ่ง เป็นการยกคำขึ้นอธิบายความหมายอย่างสั้น ๆ เป็น คำ ๆ ไปเช่น

ภูตาคิ อามนุคฺฉวนํ นิสสาเชถาคิ สุณณ.
 สหุเพติ อนวเสสา.³⁸

-คำว่า ภูตา เป็นคำเรียกเชิงยศ คำว่า นิสสาเชถ
 แปลว่า ท่านทั้งหลายจงฟัง. คำว่า สหุเพ
 หมายถึงไม่มีเหลือ.

³⁷ อุทฺถยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 13.

³⁸ อุทฺถยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 39.

อิธ วาติ มนุสฺสโลกํ นิทฺทิสฺสตี. ชุรี วาติ
คโต ปรี อวเสสโลกํ.³⁹

-คำว่า อิธ วา แสดงถึงโลกมนุษย์. คำว่า
ชุรี วา แสดงถึงโลกอื่นนอกไปจาก (โลกมนุษย์
นั้น) คือโลกที่เหือนออกจกนั้น.

ข. วิเคราะห์ศัพท์ (วิคฺคห) ตามที่มาของศัพท์ในทางไวยากรณ์
เช่นอธิบายคำว่า "ปริคฺค" ว่าดังนี้

เอตุถ หิ ตายตี รกฺขตีติ ตา. ตาธาดุ ปาลเน.
ปริคฺคมนุคโต ตายตี ปาเลตีติ ปริคฺคโค. ปรีติ ปาเลตีติ
วา ปรี. ปรีติ มุเรตีติ วา ปรี. ปรี ปาลเน.
ปรี มุเรเต วา. ปรีติ วินาเสตีติ วา ปรี. ปรีปุพฺพตา
ปาลเน. ปรี เสฏฺฐํ นิหฺพานํ ตายตี คมฺยตีติ วา
ปริคฺคตํ⁴⁰

-ในคำว่าปริคค นั้นมีวิเคราะห์ว่า อรรถชาติโดยอ้อมบ้องกันคือ
อ้อมรักษาอรรถชาตินั้นชื่อว่า ตา. ตา ธาดุ ใช้ในความหมาย
ว่ารักษา. คืออ้อมบ้องกันรักษาโดยรอบ ดังนั้นจึงชื่อว่า ปริคค.
อีกอย่างหนึ่งชื่อว่า ปรี เพราะอรรถว่า รักษา คืออ้อมพิทักษ์.
ปรี ธาดุ ใช้ในความหมายว่ารักษา อีกอย่างหนึ่ง ปรี ธาดุ
ใช้ในความหมายว่า เต็ม. อีกอย่างหนึ่ง ที่ชื่อว่า ปรี เพราะ
อรรถว่า ทำให้กินาตไป. ปรี เป็นบทหน้า ตา ธาดุ ใช้
ในความหมายว่ารักษา. ที่ชื่อว่า ปริคค เพราะอรรถว่า
รักษา คือให้ถึงซึ่งพระนิพพานที่ประเสริฐสุด.

³⁹อุทฺตยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 41.

⁴⁰อุทฺตยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 26.

ค. ระบุน้ำที่ทางไวยากรณ์ของคำในประโยค มักใช้ควบคู่ไปกับการอธิบายความหมายอย่างสั้น ๆ เช่น

คตุล อถาติ อวิจุ เจทนคฺเต นิปาโต. โทติ
อธิการนตริทสสนคฺเต นิปาโต⁴¹

-ในประโยคนั้น คำว่า อถ เป็นนิบาตในความหมายว่า การไม่ขาดสาย. คำว่า โท เป็นนิบาตในความหมายว่า เน้นระหว่างคำ.

ในวิธีการอธิบายอรรถะ ความหมายในรูปแบบต่าง ๆ ที่กล่าวมาปรากฏการอธิบายความหมายแบบให้คำจำกัดความหรือการอธิบายอย่างสั้น ๆ ในลักษณะ เป็นประโยค ต่อเนื่อง แสดงสัมพันธหรือกับ วจนคฺตุ ในตัว เป็นวิธีการที่ใช้มาจน เป็นลักษณะเด่นของทิมภีร์นี้

2. การอธิบายขยายความ(อธิปฺปาย) กระทำภายหลังอธิบายอรรถะด้วยวิธีการต่าง ๆ ข้างต้นแล้ว ตัวอย่างเช่น

เมื่ออธิบายความหมายของคำในคาถาของมพชัคคานานรคนสูตรแล้ว ได้อธิบายขยายความคำว่า ทสฺบารมี (บารมี 10) ในคานั้นขึ้นต้นด้วยการตั้งคำถามว่า

เอตุถาย ทสฺบารมีโย นาม, กถํ.⁴²

- ในที่นี้ ชื่อว่า ทสฺบารมี เป็นอย่างไร ?

ต่อจากนั้นอธิบายว่า ทสฺบารมี ประกอบด้วย ทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปิณฺญาบารมี วิริยบารมี ชันติบารมี สัจจบารมี อธิษฐานบารมี

⁴¹ อุทฺถยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 29.

⁴² อุทฺถยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 25.

เมตตามารมี และอุเบกขามารมี แล้วขยายความพรรณนา เรื่องการบำเพ็ญมารมี
ของพระโศภิตควในชาติต่าง ๆ

เมื่อวิเคราะห์ศัพท์คำว่า "ปริศน" แล้ว ก็ตั้งคำถามท่านเอง เดียวกับ
ข้างต้นว่า

ปริศน นาม, กถ. ⁴³

- ชื่อว่า ปริศน เป็นอย่างไร.

คำตอบคือการแสดงรายชื่อพระปริศนทั้ง ๑ ดังนี้

บงกคปริศน รตนปริศน เมตตปริศน ขนุนปริศน
ไมรบปริศน ธนศคปริศน อาฏานาฏियปริศน
องอุลิมมาลปริศน โหษตบปริศน ⁴⁴

๑. การแสดงประวัติที่มาของพระปริศนแต่ละปริศน (ปริศนนิทาน) ก็อย่าง
เช่น ปริศนนิทานของ เมตตสูตรหรือ เมตตปริศน มีว่า

ในสมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่กรุงสาวัตถี
ครั้งนั้น ภิกษุหนึ่งขอเขียนกับขัฏฐาน แล้ว
กราบชูลลาไปปฏิบัติ เจริญพระกัมมัฏฐานในป่าแห่งหนึ่ง
อำนาจแห่งธรรมที่ภิกษุเหล่านั้นปฏิบัติ มีการดำรงในศีล
อย่างดีเป็นต้น ทำให้เทวดาซึ่งสถิตย์อยู่บนต้นไม้ที่ภิกษุ
เหล่านั้นไปนั่งเจริญกัมมัฏฐาน อยู่บนต้นไม้ไม่ได้ ต้องลง
จากวิมานมาอยู่ที่พื้นดิน ในที่สุดรุกขเทวดาเหล่านั้นทน
ไม่ไหว จึงรบกวนการปฏิบัติธรรมของภิกษุเหล่านั้น เพื่อ
ขับไล่ ภิกษุเหล่านั้นมาเฝ้ากราบชูลเรื่องราวให้
พระพุทธเจ้าทรงทราบ พระองค์จึงโปรดให้ภิกษุเหล่านั้น
สวดเมตตปริศน เพื่ออุภัยกันภัยและเพื่ออนุเคราะห์รุกข-
เทวดาโดยไมตรีจิต

⁴³ อุททยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 27.

⁴⁴ อุททยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 27.

การอธิบายด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่กล่าวมา ผู้แต่งจะเน้นอยู่เสมอว่า คำอธิบาย
ที่ให้นั้น เป็นคำอธิบายโดยสังเขป ด้วยการให้คำเป็นต้นว่า

" อัย สงฺเขโป " นี้คือคำอธิบายโดยสังเขป

" อิทฺมุปี สงฺเขปวจนํ " แม้คำนี้เป็นคำโดยสังเขป

" อัย ปเนตฺถ สมฺมิตฺตฺโต " ก็คำอธิบายในที่นี้เป็นคำอธิบายโดยรวมรัด

ที่มาของ เนื้อหา

จากการศึกษา เนื้อ เรื่องของคัมภีร์ปรีดคสังเขปตลอดทั้งคัมภีร์พบว่า ผู้แต่ง
ได้ยืมข้อความมาจากคัมภีร์ต่าง ๆ เพื่ออธิบายเนื้อหาของพระปริตรนั้น ๆ โดยไม่มี
การอ้างอิงที่มาอย่างชัดเจนเหมือนกับคัมภีร์ที่แต่งในอังกฤษและล้านนา ผู้วิจัยได้ศึกษา
เปรียบเทียบข้อความในคัมภีร์ปรีดคสังเขปกับคัมภีร์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง พบที่มาดังนี้

1. ที่มาจากพระไตรปิฎก พระสูตรหรือบทสวดพระปริตรที่เป็นบทหนึ่ง
ในการอธิบายจากพระไตรปิฎกจำนวน ๑ ปริตร คือ มงคลสูตร อาฏานาฎิยสูตร
อังคฺคินาสสูตร และ โทษกัณฺฐสูตร⁴⁵ แต่สำหรับ อาฏานาฎิยสูตรและโทษกัณฺฐสูตร
ที่นำมาอธิบายในคัมภีร์ปรีดคสังเขป ได้ยกเอาจำนวนภาษาที่เป็นร้อยกรองที่นักปราชญ์
สมัยหลังได้แต่งขึ้นใหม่ โดยคงเนื้อหาที่สำคัญไว้ เปลี่ยนส่วนวนภาษาที่เป็นร้อยแก้ว
ที่มีในพระไตรปิฎกมาเป็นร้อยกรอง ไม่ปรากฏหลักฐานว่า ส่วนวนภาษาที่เป็นร้อยกรอง
ที่แต่งขึ้นใหม่นี้แต่งขึ้นในสมัยใดหรือใคร เป็นผู้แต่ง

2. ที่มาจากอรรถกถา ปรากฏในการอธิบาย มงคลสูตร รตนสูตร
เมตตสูตร ชันฉปริตร โมรปริตร ธัมมคสูตรและอาฏานาฎิยสูตร แต่พบข้อความ

⁴⁵ ๑ที่มาจากตารางที่ 1 ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 1๑7 - 1๑8.

ที่ยกมาจากวรรณกรรมมากที่สุดในการอธิบายมงคลสูตร รตนสูตร และเมตตสูตร

เนื้อหาวรรณกรรมที่ยกมา ผู้แต่งคัมภีร์ได้นำมาใช้ใน 2 ลักษณะ คือ

1) นำมาแทรกไว้ในเรื่องที่จะอธิบายโดยไม่มี การแต่งอธิบาย
เพิ่ม เติมหรือ เปลี่ยนแปลงข้อความ ทั้งนี้ อาจ เป็น เพราะ ว่า ข้อความที่ยกมานั้น มี เนื้อความ
ที่อธิบายชัดเจนอยู่แล้ว เช่น

ปรมุตถไซตติกา (พุทธท.อ. 1/84) ตอนอธิบายมงคลสูตร

มีข้อความว่า

โส ทิ อนาคตปิณฑิกเกณ คหบดีนา เขตสุส
ราชกุมารสุส หคตโต อฏฐารสสิ ทิระญญโกฏิสิ
สยฐารเกติ ทิณิตวา อฏฐารสสิ ทิระญญโกฏิสิ
เสนาสนานิ การาเปตวา อฏฐารสสิ
ทิระญญโกฏิสิ วิหารมทํ นิฐาเปตวา เอ
จตุปญญาสทิระญญโกฏิปริจจาเคน พุทฺธปมฺขสุส
สงฺฆสุส นิยฺยาทิตเ⁴⁶

-อารามนั้นท่านอนาคตปิณฑิกคหบดี ชื่อจากพระหัตถ์ของ
พระเชตนะราชกุมาร ด้วยเงิน 10 โกฏิ ให้สร้าง
เสนาสนะ 10 โกฏิ เสร็จแล้วฉลองวิหารสิ้นเงิน
10 โกฏิ มอบถวายพระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน
ด้วยบริจาคเงิน 54 โกฏิอย่างนี้

ปรมุตถไซตติกา (พุทธท.อ. 1/36) ตอนอธิบายรตนสูตรมีข้อความว่า

เอวํ สงฺฆปริยาปนฺนํ ปุคฺคลํ เตน เตน
คณฺเปกฺกาเรน สงฺฆาธิฐฺฐานํ สจฺจํ วตฺวา
อิทานิ ขฺวาชํ ภควตา รตนคฺคยคฺคณํ

⁴⁶ อุวาทยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 29.

ทีเปนุเตน อิศ สงุเขเปน อญญตร จ วิตุถาเรน
 ปริยตติธมฺโม เทลิตโต คมฺปิ นิสฺสาย ปฺน
 พุทธาธิฏฺฐานํ สจฺจํ วตฺตุมารทฺโธ.⁴⁷

พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้นตรัสเสร็จจวจนะ มีพระสังฆรัตนะ
 เป็นที่ตั้ง โดยประการแห่งคุณนั้น ๆ ของพระอริยบุคคล
 ทั้งหลายที่มีในพระสงฆ์ อย่างนี้แล้ว บัดนี้ทรงอาลัย
 พระปริยัติธรรมที่พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงแสดง
 คุณพระรัตนตรัยก็ทรงแสดงอย่างสังเขปในที่นี้ และ
 ทรงแสดงไว้โดยพิสดารในที่อื่น จึงทรงปรารภที่จะ
 ตรัสเสร็จจวจนะมีพระพุทธรัตนะเป็นต้น

ปรมุตฺตโชติกา (พุทธท.อ. 1/267) ตอนอธิบาย เมตตสูตร

มีข้อความว่า

ตสฺสโต ยฺวาชํ สุชินฺโน วา เขมิโน โทณฺณฺติ
 อาที กคฺควา ยาว เอตํ สตี อธิฏฺฐเยยฺยชาติ
 วณฺณินฺโต เมตฺตาวีหาโร เอตํ จตฺตสุ
 ทิพฺพหฺมฺมอริยอิริยาปถวิหาเรสุ ทฺรหฺมวิหาเรสุ
 ทฺรหฺมวิทฺหารมาหุ เสฏฺฐวิทฺหารมาหุติ⁴⁸

- คำนวนั้นมีอธิบายว่า การอยู่ด้วยเมตตาคือ ทรง
 สรรเสริญตั้งต้นแต่พระคำรัสที่ว่า สุชินโน วา
 เขมิโน โทณฺณฺติ จนถึงพระคำรัสว่า เอตํ สตี
 อธิฏฺฐเยยฺย ปรากฏทั้งหลายเรียกรออยู่นั้นว่าเป็น
 ทรมหวิทฺหาร เรียกการออยู่นั้นว่าเสฏฺฐวิทฺหาร

⁴⁷ จุฬทนายนิพนธ์เล่มนี้, หน้า 52.

⁴⁸ จุฬทนายนิพนธ์เล่มนี้, หน้า 68.

วชิรวนุโค สหุเพมิ วิบุปมุดโค สหุเพมิ รสมัน นิกุขนุดคุดา
องศิริสา⁵²

-พระผู้มีพระภาคทั้งหลายเป็นผู้มีจักขุ ทรงอนุเคราะห์สัตว์ทั่วหน้า
ทรงชำระกิเลส เพราะมีกิเลสอันชำระแล้ว ทรงย่ำยีมารและเสนา
ทรงอยู่จบพรหมจรรย์ ทรงพ้นโดยวิเศษ ทรงพระนามว่าอังคิรส
เพราะมีรัศมีออกจากพระกาย

2) นำข้อความมาจากอรรถกถาแล้วตัดแปลงเป็นส่วนานภาษา
ของผู้แต่งเอง เช่นคตอนอธิบายขันธปริตร มีข้อความว่า

กิริ เอกสุมิ สมเย ภควา เขตวเน ปฐิวสนุโค อญญุตโร
ภิกขุ ชนุตตวาทวาเร กฐฐานี ทาเลนุโค เอเคน สปุเปน
ทญุโร ตตุเจว มโค อโหสิ⁵³
ได้อินว่าในสมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่วัดเขตวัน ภิกขุ
รูปหนึ่งกำลังฆ่าสัตว์ที่ใกล้ประตูเรือนไฟ ถูกงูกัดถึงแก่กรรมภาพ
ณ ที่นั้น

3. ที่มาจากคัมภีร์ปกรณ์พิเศษวิสุทธิธรรมค (วิสุทธิ.1/253 - 275)

คตอนอธิบายความหมายของ ธัมมคปริตร การยกข้อความมาจากคัมภีร์ปกรณ์พิเศษ
วิสุทธิธรรมคนี้มีเฉพาะในการอธิบาย ธัมมคปริตรเท่านั้น ข้อความที่ยกมาทั้งหมด
ไม่มีการแต่งอธิบายเพิ่มเติม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า ข้อความที่ยกมานั้น มีความ
ชัดเจนอยู่แล้ว เช่น

ตตุล ธมโม ภควตา สุวาภาขาโต ธมโม สนุทญุสิโก เชน เชน
อธคโค โทติ เตน เตน ปรสทฐาย คนุตหุหุ ตั ทิสฺวา
ปจฺจเวกฺขณญฺญาเณน สยํ ทญฺฐุหุโ⁵⁴

⁵² อุวิธานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 96.

⁵³ อุวิธานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 71.

⁵⁴ อุวิธานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 96.

บรรดาธรรมเหล่านั้น คำว่า ธมฺโม หมายถึงพระธรรมที่พระผู้มีพระภาค
ตรัสไว้ดีแล้ว ชื่อว่า สนฺตปิฎกฺกัโง เพราะเป็นธรรมที่บุคคลใด ๆ ได้บรรจุ
แล้ว บุคคลนั้นละสิ่งที่จะทิ้งบรรจุด้วยความเชื่อของคนอื่นแล้ว เห็นเอง
ด้วยมีจจเวกขณญฺชาณ

4. ที่มาจากคัมภีร์ยัชคัลลทปิณี ตอนอธิบายมงคลสูตรมีความว่า

อลาติ อวิจฺเจตฺตเต นิปาโค. ไชติ อธิการนฺตฺรนิทฺสสนฺตฺเต. อญฺญตราติ
อนิยามิตฺตฺเตโส. สาทิ โคตฺตโต อปากฺวา คฺสฺมา อญฺญตราติ
วุตฺตา⁵⁵

บทว่า อล เป็นนิบาตใช้ในความหมายว่าไม่ขาดสาย ไช ศัพท์เป็นนิบาต
ใช้ในความหมายแสดงเนื้อความอื่น ๆ ศัพท์ว่า อญฺญตรา เป็นการแสดง
ความไม่แน่นอน เทวคานันไม่ปรากฏนามและโคตร ดังนั้นท่านจึงกล่าวว่
อญฺญตรา

5. ที่มาจากคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา ตอนอธิบายเกี่ยวกับลักษณะน้อยใหญ่

80 ประการของพระพุทธเจ้า ในอาฏานาฎิยปริศน เช่นข้อความว่า

อสีติ อุนฺหยฺยชฺชนา ชฺรธา. จิตฺตฺตฺตฺตฺตฺตา อุนฺนุทฺตฺตฺตฺตฺตา วุฏฺฏฺตฺตฺตฺตา
ตฺมฺพนฺนชฺชตา ตฺตฺตฺตฺตฺตฺตา ลินฺนุทฺตฺตฺตฺตา ๖เปา⁵⁶

พระพุทธเจ้าทรงไว้ซึ่งลักษณะน้อยใหญ่ 80 ประการ คือ มีนิ้วพระหัตถ์
และนิ้วพระบาทอันงดงาม มีนิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทอันเขียวออกไป
โดยลำดับ มีพระนขาสีแดง มีพระนขาองงาม มีพระนขาสนิหิตไม่มี
ริ้วรอย

6. บทสวดที่ไม่ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรคกถาและคัมภีร์ปกรณ์พิเศษอื่น ๆ
คือ อภยปริศน (ยฺนฺนุณฺนินฺนิตฺตฺ) และ เทวตาอุยโยชนา (ทฺตฺตฺตฺตฺตฺตา) ผู้แต่งได้ยกบทสวดทั้งสองนี้

⁵⁵ วิทยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 29.

⁵⁶ วิทยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 100.

ไว้ในตอนท้ายก่อนจบการอธิบายศัพท์ปริศนสังเขป และอธิบายความหมายเพียงพอ ๆ
ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า บทสวดเหล่านั้นมีความหมายชัดเจนอยู่แล้ว

ที่มาของเนื้อหาศัพท์ปริศนสังเขปทั้งหมดสามารถสรุปโดยคิดเป็นร้อยละ
จากการนับบรรทัดพิมพ์ภาษาบาลีได้ดังนี้

1. จากพระไตรปิฎก	ร้อยละ	23.60
2. จาก ปรมัตถโชติกา	ร้อยละ	34.85
3. จากชาดกัฎฐกถา	ร้อยละ	8.96
4. จากวิสุทธิมรรค	ร้อยละ	3.22
5. จากสารัตถทีปนี	ร้อยละ	2.78
6. จากสังคัลลทีปนี	ร้อยละ	.92
7. จากปฐมสมโพธิกถา	ร้อยละ	1.17
8. ผลงานของผู้แต่งปริศนสังเขป	ร้อยละ	14.89
9. บทสวดที่ไม่ทราบที่มา	ร้อยละ	4.57

ลักษณะสำนวนภาษา

ผู้แต่งศัพท์ปริศนสังเขปได้ใช้วิธีการ เสนอเนื้อหาด้วยรูปแบบต่าง ๆ ตามที่
กล่าวแล้วในตอนต้น ลักษณะสำนวนภาษาที่เป็นผลงานของผู้แต่งศัพท์ปริศนสังเขปทั้งที่เป็น
ร้อยแก้วและร้อยกรองมีลักษณะพิเศษที่จะสังเกตเห็นได้ดังนี้

ก. ลักษณะภาษาที่เป็นร้อยแก้ว

ในศัพท์ปริศนสังเขปนี้ใช้สำนวนภาษาที่เป็นร้อยแก้วเป็นส่วนมาก
และเมื่อเปรียบเทียบสำนวนภาษาในศัพท์ปริศนสังเขปกับสำนวนภาษาที่ยกข้อความมาจาก
อรรถกถาและศัพท์ปกรณ์พิเศษต่าง ๆ ที่ปรากฏในศัพท์ปริศนสังเขป พบว่า ผู้แต่งศัพท์
ปริศนสังเขปได้ใช้สำนวนภาษาที่เรียบง่าย ง่ายเครื่องครัดในด้านไวยากรณ์ มีลักษณะ
ที่แสดงได้ดังนี้

1. ไวยากรณ์

1) ศัพท์ที่เป็นบุลึงค์แจกเป็นอิศสิงค์ เช่น กัทว่า
เทวสงข และ ชนก ไนประโยคว่า

...เท โภญโต เทวสงขาโย วา โภญโต ชนกาโย วา
ดํ ปริตุตํ ภณาม กณมาสิ⁵⁷
ข้าแต่หมู่เทวดาหรือเหล่าชนผู้เจริญทั้งหลาย ข้าพเจ้าจะกล่าวปรีดรินั้น

2) ใช้วิเศษณะที่มีสิงค์ไม่เสมอกัน เช่น

ตีส ปารมิโย ทานาทิณิ⁵⁸...
บารมิ 30 มีทานเป็นต้น

คำว่า ปารมิโย เป็นอิศสิงค์ พหูพจน์ ทานาทิณิ
เป็นนบุสกลิงค์พหูพจน์

3) ใช้กาลไม่เสมอกัน เช่นประโยคว่า

สพฺเพปิ เต อายนฺตุ อากฺขณฺตุ ชฺมฺมสฺสวณาย ชฺมฺมปฏิกฺคหนฺตถาย
วา รกฺขณฺตถาย วา โทณฺติ⁵⁹
ขอเทวดาทั้งหลายจงมาเพื่อฟังธรรม เพื่อรับเอาธรรมหรือเพื่อการรักษา

คำว่า อายนฺตุ และ อากฺขณฺตุ เป็นบัญญัติวิภัตติ
ใช้ในการออกคำสั่งหรือการขอร้อง คำว่า โทณฺติ เป็นวัตตมานาวิภัตติใช้ในเหตุการณ์
ที่เป็นปัจจุบัน

⁵⁷ อุวิธานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 71.

⁵⁸ อุวิธานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 25.

⁵⁹ อุวิธานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 19.

4) ใช้ อนุต ปัจจัยในกริยาภคค์เป็นกริยาคุณประโยค เช่น

กิริ เอกสุมิ สมเย ภควา เขตวเน ปฐิวสนุโต
 ได้ยินว่าในสมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ในวัดเชตวัน

อนุต ปัจจัยใช้ในเหตุการณ์ที่เป็นปัจจุบัน ไม่นิยมใช้เป็นกริยา
 คุณประโยค ส่วนมากจะใช้เป็นกริยาในระหว่างประโยค เช่น

อหํ ธมฺมํ สุนฺนุโต ปีติ ลภามิ⁶⁰
 -ข้าพเจ้าฟังธรรมอยู่ย่อมได้ปีติ

2. ส่วนนการแต่ง

1) ใช้ส่วนนการแต่งแบบเรียงคำในภาษาไทย เช่นประโยคว่า

กิริ เอกสุมิ สมเย ภควา เขตวเน ปฐิวสนุโต. อตุญฺชโร ภิกขุ
 ธนุดาฆรทฺวาเร กกุฏฺฐานิ เอเกน ผาเลนโต สเปเน ทฏฺฐุ คตเตว มโต อโหสิ⁶¹
 -ได้ยินว่าในสมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ในวัดเชตวัน ภิกษุรูปหนึ่ง
 กำลังค้าที่ดินใกล้ประตูเรือนไฟ ถูกงูกัดจึงแก่บรณาพในที่นั้น

กิริ ศัพท์เป็นนิบาตบอกความได้ยินคำเล่าลือ โดยทั่วไปจะเรียงไว้
 เป็นคำที่สองของประโยค เช่น

⁶⁰ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์
 วชิรภาค ภาคที่ 1 อาษยาดและภคค์ (พระนคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2527), หน้า 204.

⁶¹ อุวิธานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 71.

เต กิร กัญจาปี อคฺคสาวกานํ สทุธิวาทริกา อลฺหฺชิโน ปน อเหตุ
ปายภิกฺขุ.⁶²

- ได้ยินว่า สัทธวัฑฒนของพระอัครสาวกเมื่อเป็นผู้ไม่มีความละเอียดอ่อนก็กลายเป็น
ภิกษุผู้ชั่วช้า

2) เรียงคำขยายนามไว้หลังคำนามที่ขยายและหลังกิจริยาคุณประโยค
คล้ายกับการเรียงคำในภาษาไทย เช่น

อุตุตมฺงเคน วณฺทาเม กายจิตฺตสมฺมุทฺตเคน วา ปญฺจางฺคสมฺมุทฺตเคน⁶³
ข้าพเจ้าขอไหว้ด้วยอวัชวะอันสูงสุด คืออันประกอบด้วยเบญจางคประภิน္ฑู
ที่พร้อมด้วยกายและจิต

3) ไม่นิยมการใช้อิทธิศัพท์กับคำที่ยกขึ้นอธิบาย แต่อธิบายเรียงศัพท์
ไปเรื่อย ๆ เช่นตอนอธิบายบทชุมนุมเทวดา

ติฏฺฐนฺตา สนฺติเก ยํ มุนีวรวจฺนํ สาธโว เม สุนฺนฺตุ ชยฺมสฺสวณฺทกาโล
อชฺชภทฺตนา

ใช้คำอธิบายว่า

โก สาธโว โภญฺโต เทวตาโย สหฺเพหิ ทิสฺสมาณภายา วา
อภิสฺสมาณภายา วา ติฏฺฐนฺตา คจฺจมนฺตา วา อคฺคิ สนฺติเก
สมฺมิเป วา ชฺชเร วา เคปิ ยํ มุนีวรวจฺนํ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
วารสฺส เสฏฺฐสฺส พุทฺธวจฺนํ อคฺคิ ทิสฺสติ อีธ สาสเน วา โลเก

⁶² อรรถกถา จตุตฺถสฺส กาลโค (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราช-
วิทยาลัย, 2519), หน้า 5.

⁶³ วิธานินิพนธ์เล่มนี้, หน้า 20.

สมณคุณ วา ลุคคุณทนต์ วา เม มฆ ตญฺเจว พุทธวจนํ วรํ
เสฏฺฐญฺจ⁶⁴

-ก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย คือท่านสาธุชนทั้งหลาย ได้แก่เทวดาผู้เจริญ
ทั้งหมด ที่มีร่างปรากฏหรือไม่ปรากฏ ที่ยืนอยู่หรือกำลังมา มีอยู่ในที่ไกล
หรือที่ใกล้ จงมาฟังพระพุทธวจนะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ประเสริฐ
ล้ำเลิศในศาสนาหรือในโลกนี้

4) นิยมใช้ศัพท์ที่เป็นสมาสยว ๆ กับเรื่องราวที่มีความสำคัญ
เช่นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าหรือพระโศภิตัว เช่น ตอนอธิบายการบำเพ็ญการมี
ของพระโศภิตัวในชาติต่าง ๆ

มฆ เทวราชยชฺชยชฺชกุมารหตุติปาลกุมารอรินทมราชคันธารราชชฏราชมหากณฺห-
โสณนุททฐุสตุโสณกุมารกาเลส เนกขุปารมี ปุเรตฺวา ฯ เปฯ⁶⁵
ทรงบำเพ็ญเนกขัมมามีในครั้งเสวยพระชาติเป็น มฆ เทวราช ยชฺชยชฺชกุมาร
กัตติบาลกุมาร อรินทมราช คันธารราช ชฏราช มหากัณณะ โสณนันทะ
และฐุสตุโสณกุมาร

ข. ลักษณะภาษาที่เป็นร้อยกรอง

ลักษณะสำนวนภาษาที่เป็นร้อยกรองที่เป็นผลงานการประพันธ์ของ
ผู้แต่งคัมภีร์มีเพียงแห่งเดียวคือ บทปดามคาลา ในตอนเริ่มต้นการอธิบายคัมภีร์-
ปริกคสังเขป ว่า

วนทิตฺวา ลีรสา พุทฺธํ ปรีตคํ ปกาเสนคํ
ปรีตคํ กาลิสฺสํ สงฺเขเปเนว สพุทฺไส⁶⁶

⁶⁵ อุวิทยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 25.

⁶⁶ อุวิทยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า 18.

บทพณมคาถาผี ประพันธ์เป็นปฐยาวัตรฉันท์ ใช้ภาษาที่เรียบง่าย
ไม่แสดงความสามารถในเชิงอสังการของการประพันธ์บทพณมคาถา เหมือนอย่าง
วรรณคดีบาลีที่แต่งในลังกาและล้านนา

สำนวนภาษาที่เป็นร้อยกรองที่ปรากฏในคัมภีร์ปริศนสังเขปนี้
เป็นสำนวนภาษาที่ยกมาจากพระไตรปิฎก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ข้อความที่เป็นบทตั้ง
ในการอธิบาย เช่น มงคลสูตร รตนสูตรและเบตตสูตร เป็นต้น

สรุปได้ว่า ผู้แต่งคัมภีร์ปริศนสังเขป ได้ใช้สำนวนภาษาที่เรียบง่าย
ไม่เคร่งครัดในด้านไวยากรณ์ ข้อความส่วนมากพระไตรปิฎก อรรถกถาและคัมภีร์
ปกรณ์พิเศษต่าง ๆ เพื่อประกอบการอธิบายขยายความของคำและข้อความที่ยกขึ้น เป็นบทตั้ง
สำนวนภาษาที่เป็นร้อยแก้วที่เป็นผลงานของผู้แต่งคัมภีร์นี้ มีเพียงหนึ่งในสี่ของ เนื้อความ
ทั้งหมด และลักษณะภาษาที่เป็นร้อยกรองมีเพียงบทพณมคาถาเพียงแห่งเดียว ซึ่งเป็น
สำนวนการแต่งที่ไม่แสดงความสามารถในเชิงอสังการของการประพันธ์เหมือนกับผลงาน
วรรณคดีบาลีที่แต่งในลังกาและล้านนา

ศูนย์วิทยพัทธยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย